

Hatışeriful din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieței interne a principatelor dunărene

de Traian Ionescu

După pacea de la Iași (1792), în disprețul hotărârilor luate la această pace, că toate vechile privilegii ale Principatelor dunărene vor fi respectate, situația acestor țări se agravează. Turcii nesocotesc cu regularitate hotărârile firmanelor anterioare și cererile lor de bani și materiale cresc¹). Se adaugă la aceasta un fapt care decurge în mod direct din starea de anarhie a Imperiului otoman. Noul pașă de Vidin, rebelul Pasvantoglu, înfruntând și sfidând toate încercările Porții de a-l readuce la ascultare, duce o politică personală²). Pentru a face față asediilor repetate ale armatelor trimise de Poartă, și pentru a-și realiza planurile sale politice, Pasvantoglu asaltează mereu Țara Românească cu cereri de bani, zaherele, materiale de construcții și meșteri

¹ N. Iorga, *O manifestare de conștiință a boierilor moldoveni din vremurile rele*, în „Literatură și artă“, 1901, p. 750.

² Osman Pasvantoglu, unul dintre aiașii cetății Vidin, profită de nemulțumirile provocate de reformele în armată ale lui Selim al III-lea pentru ca, în fruntea ienicerilor din Serbia, să ocupe Vidinul și să ajungă pe pașă de acolo (1796). El strânge în jurul lui 30.000 de nemulțumiți și întărindu-se în cetate, începe să prade Balcanii și Țara Românească. Toate încercările Porții de a-l readuce la supunere sînt zadarnice. Închis în Vidin, Pasvantoglu rezistă mai multor atacuri ale armatelor turcești și unui asediu de 8 luni, condus personal de Capudan Pașă. În imposibilitate de a-l supune, Selim III, în urma intervențiilor venite și de la domnul muntean Al. Moruzi, îl iartă și-l face pașă de Vidin. Succesul lui Pasvantoglu încurajează la revoltă și pe alți turci, între care cîrjații, care pradă Balcanii mai mulți ani. Ca pașă de Vidin Pasvantoglu duce politică personală. El tratează, prin Nedelio Popovici, cu guvernul francez și asaltează Țara Românească cu noi cereri de bani, zaherele etc. Prin poziția sa independentă, Pasvantoglu atrage atenția marilor puteri, care încearcă să-l transforme într-un instrument al intereselor lor din Imperiul otoman. Franța, Rusia și Austria se interesează în deaproape de Pasvantoglu, iar Anglia stabilește în 1801 un agent la București, pentru a urmări mișcările acestui rebel. Asupra activității lui Pasvantoglu vezi: Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Românești*, ed. Nicolaescu Ploșcor. R-Vîlcea, 1934, pp. 74—115; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, II, traducerea lui G. Sion, București, 1859, pp. 183—187; V. A. Urechia, *Istoria Rominilor*, vol. VIII, pp. 160—176.

pentru refacerea cetății Vidin³). Aceste cereri, adăugate celor oficial pretinse de Poartă, secătuesc țara și fac situația insuportabilă.

Domnul Munteniei, Alexandru Moruzi (1799—1801), se plînge Porții, care îi ordonă să nu mai dea nimic lui Pasvantoglu și trimite trupe pentru apărarea Dunării. Măsurile nu intimidază pe Pasvantoglu care trimite trupe, sub comanda lui Cara Mustafa, să prade Oltenia. În octombrie-decembrie 1800, Cara Mustafa pradă Tg. Jiu și arde Craiova, într-atît încît din 7000 de case abia scapă vre-o 300⁴). Lipsit de armată, Moruzi nu poate împiedeca jafurile pasvangiilor, care continuă pînă în primăvara anului 1801⁵). Pentru a nu fi făcut răspunzător de situație, Alexandru Moruzi abdică (26 octombrie 1801)⁶).

Noul domn, Mihail Suțu (1801—1802), așa'tat și el de cererile lui Pasvantoglu, refuză să le satisfacă, tot la îndemnul Porții. În fața acestui refuz, în mai 1802, Pasvantoglu repetă acțiunea din toamna anului 1800. Două cete de pasvangii trec în Oltenia. Prima ceată sub conducerea lui Manaf Ibrahim, principalul auxiliar al lui Pasvantoglu, atacă bîlciul de la Cleanov și, pustiind totul în cale, se îndreaptă spre Tg. Jiu. Locuitorii din Tg. Jiu, pătîți din anii precedenți, fug în munți iar Manaf atacă Ocnele Mari. A doua ceată, sub Gușantali, incendiază Calafatul, după care cele două cete unite se pregătesc să treacă Olul⁷).

Vestea acestor pregătiri provoacă mare neliniște la București. Lipsit de armată, Mihail Suțu adună Divanul și sfătuește pe boieri să fugă, anunțînd că va fugi și el în Ardeal⁸). Peste noapte fug domnul, boierii și marii negustori ce nu fugiseră încă⁹). O scrisoare din Brașov, din 5 iunie 1802, arată că pînă în acea zi se refugiaseră la Brașov aproape 2000 de boieri din Muntenia, umplînd casele din oraș și periferia. Tot acolo se aflau refugiați și consulii Austriei, Rusiei și Angliei și se aștepta venirea lui Mihail Suțu, care la 4 iunie trecuse pe la pasul Buzău. Boierii refugiați acuză pe Suțu de această situație deoarece, neplătind trupele turcești, acestea au refuzat să lupte contra pasvangiilor¹⁰).

³ Dionisie Ecclesiarhul, *Cronograful Țării Romînești*, pp. 115—116.

⁴ *Ibidem*, pp. 118—120, confundă incursiunile; V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. VIII, pp. 167—169.

⁵ A. Urechia, *o. c.*, vol. VIII, p. 179.

⁶ Dionisie Ecclesiarhul, *o. c.*, p. 120.

⁷ Invazia lui Pasvantoglu ar fi fost determinată de Austria, pentru a da Principatele ducelui de Toscana. Hurmuzaki E., *Documentele privitoare la Istoria Romînilor*, Supl. I², p. 221; Iorga N., *Acte și fragmente cu privire la Istoria Romînilor*, Buc., 1906, vol. II, p. 366.

⁸ Unii susțin că Suțu a fugit cîltuit de Codrîca, pentru ca armatele imperiale și ruse să pătrundă în Principate, pe care să le dea ducele de Toscana (Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. I², *Doc. Supl. I²*, pp. 224—225). După Knebelsohn, chiar Suțu a provocat această panică pentru a putea fugi cu cele 12.000 pungi, fără a plăti trupele turcești. (Iorga N., *Acte și fragmente cu privire la Istoria Romînilor*, vol. II, p. 367; Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. VIII, p. 263): Fotino susține că înșiși turcii l-ar fi sfătuit să fugă într-o eventuală invazie a pasvangiilor (*Istoria generală a Daciei*, vol. II, p. 199). Merkelius arată că Suțu a vrut să fugă în Moldova, dar l-au izbit calea turcii și l-au prădat pentru neplata soldelor (Hurmuzaki *Doc. XIX²*, pp. 119-120). Poarta socotește că fuga s-a datorat panicii (*ibidem*, pp. 130—131).

⁹ D. Ecclesiarhul, *o. c.*, p. 116. Raportul lui Merkelius din 5 iunie 1802 în Hurmuzaki, *Doc. XIX²*, p. 116.

¹⁰ Hurmuzaki, *Doc. XIX²*, p. 120.

În absența oricărei autorități, disolvată prin fuga boierilor din Divan, Bucureștiul rămâne la discreția „desperaților“, cum îi numește Dionisie Fotino¹¹). Aceștia pradă orașul și se pregătesc să-i dea foc pentru a-l jefui mai ușor, dar intervenția trupelor turcești din Brăila, trimise împotriva lui Manaf, restabilește ordinea. Tersenic-Og'u și Hasan Pașa formează în București o cămăcămie sub conducerea marelui ban Nicolae Brîncoveanu¹²). Prezența trupe'or turcești în Muntenia determină pe Manaf Ibrahim să renunțe la trecerea Oltului și să se retragă în Sudul Dunării.

În urma fugii lui Mihai Suțu, Poarta însărcinează pe domnul Moldovei, Alexandru Suțu, să gireze și treburile Țării Românești¹³). Alexandru Suțu vine la București și scrie boierilor pribegi în Transilvania să se reîntoarcă în țară. Boierii refuză și condiționează înapoierea lor de satisfacerea cererilor înaintate lui Tamara, ambasadorul Rusiei la Constantinopol¹⁴. În aceste cereri, boierii se pling „că domnii Hangerli, Maruzi și Suțu, i-au silit să plătească, în afară de impozitele obișnuite, 90.000 puncte de lei în aur, sub pretextul măsurilor de apărare împotriva lui Pasvantog'u, măsuri care n-au fost niciodată luate. Ei cer apoi, ca o condiție sine-qua-non a întoarcerii lor în Muntenia, instituirea unor noi stări de lucruri, ca domnul să fie numit pe viață, ca tributul să fie fixat la suma pe care Muntenia o plătea când de bună voie s-a închinat Porții, ca ei să poată recruta dintre ei și să țină pe picior de război o armată de 10.000 de oameni și, în sfârșit, ca principele Constantin Ipsilanti, ca cel mai destoinic, mai drept și mai vigilent, să fie numit domnul lor“¹⁵).

Cererile acestea nu ni s-au păstrat decît în forma rezumativă, transmisă de raportul lui Ruffin, din acel an. S-au păstrat în schimb cererile din același an ale boierilor moldoveni, care denunță în mod amănunțit toate abuzurile turcilor, crescute în mod simțitor după pacea de la Iași și cer eliberarea de sub jugul turcesc sau, cel puțin, ca turcii să fie obligați să respecte vechile privilegii¹⁶). Existența cererilor muntene ne e atestată de o serie de izvoare contemporane. Chiar hatîșeriful din 1802 recunoaște că s-a primit „grecoesc și turcesc arz mahzar din partea celor din Țara Românească... cu cuprindere că au pătimit asupriri și necazuri“¹⁷).

Dacă existența acestor cereri este unanim admisă, în schimb asupra cauzelor care le-au determinat, părerile sînt împărțite. Unii, ca A. D. Xenopol și Radu Rosetti, bazează pe rapoartele consulare franceze din acel moment, cînd Franța era în conflict cu Rusia, atribuie cererile

¹¹ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. II, pp. 205—206.

¹² *Ibidem*, pp. 205—206, 209; Hasan pașa invită pe boierii pribegi să se reîntoarcă, altfel pierd averile și demnitățile. Hurmuzaki, *Doc.* vol. XIX², p. 126.

¹³ Hurmuzaki, *Doc.* Supl. I², p. 122.

¹⁴ Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful*, p. 121, transmite tradiția unei delegații trimise la țarul Pavel I la Petersburg.

¹⁵ Raportul lui Ruffin din 28 august 1802, în Hurmuzaki, *Doc.* Supl. I², p. 226. Suma de 90.000 puncte lei aur (4.500.000 lei aur) este însă desigur exagerată.

¹⁶ Iorga N., *O manifestare de conștiință a boierilor moldoveni din vremurile*, în „Literatură și artă“ 1901, partea II, pp. 749—752.

¹⁷ Lazăr Săneanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii românești*, Buc. 1900. pp. CCXCIV—V; D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, vol. I, partea I, București, 1900, pp. 252—253.

intervenției pe lângă boieri a consulului rus¹⁸). A admite această teză, înseamnă a nega orice rol factorilor interni.

Cererile din 1802, care stau la baza hațișerifului, au fost provocate de întreaga evoluție economică, socială și politică din epoca imediat premergătoare. Dovezile în acest sens sînt multiple. În primul rînd, ele sînt precedate de altele cu un conținut foarte asemănător, mai ales cele din 1792, cînd Țara Românească, părăsită de curînd de trupele austriace, nu se afla sub influența Rusiei, ca să se poată susține că Rusia a determinat conținutul acestor cereri, din 1792. Apoi, în anul 1802, boierii pribegi duc o adevărată campanie de cereri pe la diversele curți europene, ceea ce dovedește că nenorocirile din țară și nu vre-un îndemn din afară i-a determinat la aceste acțiuni. Boierii pribegi în Transilvania înaintează asemenea cereri și împăratului Austriei, căruia caută să-i atragă atenția asupra „calamităților și suferințelor unui popor întreg, prosternat la picioarele tronului” și încheie intitulîndu-se „reprezentanți ai națiunii valahe”¹⁹). O altă cerere, către Primul Consul Bonaparte, este înmînată lui Champagny, ambasadorul Franței la Viena. Conținutul acestei cereri, azi pierdută, poate fi surprins însă din adresa către Champagny. „Durerile noastre” scriu boierii, „sînt atît de cunoscute Excelenței Voastre, pentru a aprecia urgența, siguranța și secretul pe care-l cere importanța acestei scrisori”²⁰).

Proiectul de organizare a unei „Republici aristo-democraticești”, din acelaș an, 1802, întocmit de unii boieri moldoveni²¹), ne dovedește că, împinsă de nevoile interne și pătrunsă de ideile Revoluției franceze, boierimea din Principatele dunărene duce în acest timp o activitate reformatoare, menită să îndrepte relele care loveau în interesele țării și mai ales în cele ale lor, de clasă.

Boierii munteni cereau domni pe viață, reducerea tributului și oaste pămînteană, dorinți care își au explicația în situația disperată a Țării Românești din anul 1802. O boierime care de 30 de ani întocmește petiții peste petiții, iar în anul 1802 asaltează curțile europene cu cererile ei, avea nevoie pentru a întocmi aceste cereri de vreun îndemn din afară? Hotărît că nu. O împingeau la aceasta situația grea a țării și interesele ei de clasă, serios amenințate. Boierii pribegi căutau sprijinul marilor puteri care să forțeze Poarta să facă noi concesii. Acest sprijin a fost găsit în Rusia.

Toate aceste dovezi întăresc afirmația lui Iorga că: „intervenția

¹⁸ A. D. Xenopol *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. IX, Buc., 1929—1930, p. 244; susține că Barozzi, consulul la București al Rusiei a intervenit pe lângă boieri să i se înmîneze asemenea cereri. Situația grea din Țara Românească poate să fi determinat unele acțiuni diplomatice. În orice caz ea nu poate fi considerată drept cauză determinantă a acestor cereri.

¹⁹ Hurmuzaki, *Doc.* vol. XIX², pp. 128—129, se afirmă de către unii istorici, că boierii cereau anexarea Țării Românești la Austria și contra lovitura pusă la cale de Rusia, era deci firească. Cererea către împăratul Austriei nu vorbește însă de nici o anexare. Boierii cer eliberarea de sub „jugul tinanciei” și protecția imperială. Dacă ar fi dorit anexarea ar fi putut să o ceară în mod clar, cum au procedat în cererile din 1770, către Ecaterina a II-a.

²⁰ Emil Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „Republici aristo-democraticești” în Moldova la 1802*, Buc., 1947, pp. 8—9, 29—32.

²¹ *Ibidem*, p. 29.

Rusiei pe lângă Poartă, în anul 1802, se datorește „unei noi și puternice plingeri a unei boierimi ce nu mai putea să rabde“²²). Teza lui Iorga este confirmată și de alte fapte. La 22 iunie 1802, mitropolitul și boierii refugiați la Brașov mulțumesc consulului Rusiei, Luc de Kirico, pentru interesul ce poartă cauzei lor²³).

Pe baza cererilor boierilor munteni, ambasadorul Tamara intervine pe lângă Poartă arătând că viciul principal al tuturor acestor desordini provine de la Poarta otomană care, prin mutarea continuă a prinților acestor provincii, făcea situația lor politică precară și ocaziona vexațiuni permanente care ruinau aceste două țări. El cere numirea ca domni a lui Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi și durata domniei de șapte ani, iar Poarta să nu-i poată destitui fără înțelegerea prealabilă cu Rusia²⁴). Tamara mai atribuie aceste accidente nemulțumiri pămîntenilor și neputinței lor de a se apăra contra vecinilor. Pentru înlăturarea inconvenientelor, el propune ca Poarta să se mulțumească cu vechile tributuri pe care Moldova și Muntenia le plăteau altă dată și să permită domnilor să toarnească trupe dintre pămînteni²⁵). Tamara susține aceste puncte pe baza articolului XVI al tratatului de la Cuciuc-Cainargi care da dreptul trimișilor Rusiei să intervină în favoarea Principatelor²⁶).

Intervenția lui Tamara avea astfel o bază legală, căreia Poarta nu-i putea opune nici o rezistență. În plus, cum boierii din Țara Românească ceruseră ajutorul Franței, iar Napoleon concentrase forțe pentru a interveni în Balcani, Tamara alarmă Poarta și făcu presiuni asupra ei pentru a da actul din 1802. Insuși hatiseriful arată intervenția ambasadorului Rusiei²⁷), lucru confirmat și de adresa Porții către Tamara din 24 septembrie 1802: „avînd mai multe comunicări amicale cu sus-numitul ministru [Tamara] ...s-a convenit și s-au dat două firmane ...care prevăzînd vechile stipulații ...cuprind de asemenea noi stipulații...“²⁸).

Din faptele enunțate mai sus rezultă clar două concluzii :

1. Pentru satisfacerea cererilor formulate în 1802 de boierii refugiați la Brașov a fost necesară intervenția energică a Rusiei pe lângă Poartă.

2. Caracterul de convenție între Rusia și Turcia al bazei hatiserifului din 1802.

Dacă pentru obținerea acestui hatiserif lupta s-a dat numai între

²² Iorga N., *Istoria Romînilor*, vol. VIII, București, 1938, p. 134; idem, *O manifestare de conștiință a boierilor moldoveni, din vremurile rele*, în „Literatură și artă“, 1901, pp. 1129—30.

²³ Hummazzaki, *Doc. Supl. I*⁴, p. 295.

²⁴ *Ibidem* Supl. I², p. 249.

²⁵ *Ibidem*, Supl. I⁴, p. 301.

²⁶ Articol XVI al tratatului de la Cuciuc Cainargi prevedea: „Înalta Poartă se făgăduiește că după întîmplările ce se vor întîmpla la aceste două Principaturi, să fie slobozi de a vorbi Elcii ahtocraticeștii Curții a Rusiei, pentru aceste două ținuturi, căci se făgăduiește că va da ascultare la asemenea cereri ce sînt de o potrivă cu prietenească slavă ce treburie să aibă împărățiile între ele“. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. I, pp. 583—584.

²⁷ D. A. Sturdza, *Acte și Documente relative la Istoria Renașterii Romîniei*, vol. I, pp. 259—260.

²⁸ *Ibidem*, vol. I, pp. 263—264; Oțetea A., *Contribution à la question d'Orient*, Buc., 1930. (Col. Etudes et Recherches, Ac. Rom.), pp. 282—283.

Rusia și Poartă, numirea lui Constantin Ipsilanti, ca domn al Muteniei, a dat loc la numeroase intervenții din partea Rusiei, Prusiei și Franței, pe lângă Poartă. Numirea noului domn, într-un moment în care domnia părea să fie asigurată pe o durată de șapte ani, era un fapt foarte important, datorită rolului pe care domnii Principatelor dunărene îl jucau în politica externă a Imperiului otoman. Poarta nu întreținuse niciodată reprezentanți în statele creștine și, deoarece turcii nu obișnuiau să învețe limbile europene, erau folosiți în tratativele cu aceste state mai ales grecii din Constantinopol. Acești greci, ocupînd în Divan funcția de dragomani sau traducători, dețineau de fapt toată politica externă a Imperiului otoman²⁹). În secolul al XVIII-lea, cînd în Principate domnii pămînteni sînt înlocuiți cu greci din Fanar, aleși mai ales dintre foștii dragomani, acești noi domni vor continua, în noua lor situație, rolul de informatori ai Porții. De aceea Principatele dunărene devin adevărate avant-posturi ale politicii externe otomane, iar domnii fanarioți, pentru a avea informații cît mai sigure, întrețin reprezentanți și spioni³⁰) pe lângă principalele curți europene, pînă în îndepărtatele țări nordice³¹).

Este explicabil astfel de ce, în conjunctura internațională din anul 1802, nici una dintre marile puteri nu putea rămîne indiferentă asupra persoanelor ce vor ocupa tronurile celor două țări.

Constantin Ipsilanti, fiul fostului domn Alexandru Ipsilanti, se bucură în primul rînd de simpatia și sprijinul Rusiei deoarece, ca fost mare dragoman, contribuise la încheierea alianței ruso-turce din 1798³²). Pentru aceleași motive ambasadorul Franței Ruffin, care îl considera ca pe o unealtă a politicii rusești, se opune la numirea lui ca domn³³). Ipsilanti era avantajat însă și de faptul că fusese cerut domn chiar de boieri, datorită calităților de bun administrator de care dăduse dovadă ca domn al Moldovei (1800—1801)³⁴). El este ajutat și de intervenția personă a regelui Prusiei în favoarea sa³⁵). Cu toată opoziția Franței, ce-și vede prin această alegere periclitate stabilimentele comerciale din Marea Neagră³⁶), în cele din urmă Ipsilanti este numit domn al Țării

²⁹ Xenopol A. D., *Istoria Romnilor din Dacia Traiană*, vol. X, pp. 109—110. Grecii începuseră ca tîlmaci în chestiunile comerciale, iar de la 1669, cu Panaite Nicusia, funcția de dragoman deveni oficială.

³⁰ Hurmuzaki, *Doc. Supl.* I², p. 304.

³¹ Un raport venețian din 1769 spune că „Domnitorii din Moldova și Muntenia sustin pe însași a lor cheltuială corespondenți la toate curțile vecine și încă la unele de la Nord, pentru a informa Poarta despre toate noutățile. Ei întrețin corespondenții lor prin neconținute trimiteri de tătari ca curieri, expunînd turcilor, deși nu totdeauna și în chip terneinic, faptele și presupunerile politice pe care le culeg din deosebitele părți, cu mult înainte ca știrile să ajungă la Poartă, prin miniștrii însiși. Xenopol, o. c. vol. X, p. 109; Hurmuzaki, *Doc.* vol. XVI, p. 761.

³² El se declară și un neîmpăcat dușman al Franței. Xenopol, o. c., vol. IX, p. 253.

³³ Ruffin ar fi preferat ca domn pe Callimachi, care avea înclinații către Franța, dar el nu se bucura de încrederea Porții. Hurmuzaki, *Doc. Supl.* I², p. 233.

³⁴ Iorga N., *Acte și fragmente cu privire la Istoria Romînilor*, vol. II, p. 372.

³⁵ *Ibidem*, pp. 24; 370; 371; 373; regele ordonă lui Knebelsdorf să facă cunoscut lui Ipsilanti că l-a ajutat la obținerea tronului.

³⁶ Hurmuzaki, *Doc. Supl.* I², p. 242; Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. VIII, p. 260. Pînă la urmă, cedează și Ruffin care declară că a fost prost informat asupra lui Ipsilanti. Iorga N., *Acte și fragmente cu privire la Istoria Romînilor*, vol. II, p. 371.

Românești³⁷⁾. Astfel, datorită sprijinului Rusiei³⁸⁾ și Prusiei, boierii își văd satisfăcut și ultimul punct din cererile lor.

La 16/28 august, Tamara înștiințează pe mitropolitul și boierii emigranți că se vor putea întoarce în țară, pentru că s-au luat măsuri ca să li se dea domnul pe care-l vor³⁹⁾. Văzându-și cererile îndeplinite și pe Constantin Ipsilanti domn, boierii pribegi s-au înapoiat în țară și au făcut primire frumoasă noului domn la Dunăre⁴⁰⁾.

Firmanul pe care îl aducea cu el Constantin Ipsilanti, reprezenta rodul unor decenii de luptă a poporului român împotriva jugului otoman.

II

Constantin Ipsilanti aducea cu el, în noua sa domnie, firmanul atât de mult așteptat de boierii munteni pribegi. Hatîșeriful acesta satisfăcea majoritatea cererilor românești⁴¹⁾, reglementînd pe o nouă bază raporturile dintre Principatele dunărene și Poartă. Erau reconfirmate în primul rînd toate firmele anterioare, ce confereau privilegiile Principatelor dunărene. La acestea se adăugau noi dispozițiuni, care îmbunătățeau în mod simțitor vechile privilegii. Noile dispozițiuni aveau de scop să creeze tocmai acele mijloace practice care să facă posibilă și obligatorie aplicarea eficace a privilegiilor. Hatîșeriful începe prin a arăta cauzele care l-au determinat și anume: cererile boierilor pribegiți, datorită invaziei pasvangiilor, care a adus pustiirea țării⁴²⁾. Urmează confirmarea vechilor firme de privilegii: hatîhumaiumul⁴³⁾ din 1774 care, interzicînd abuzurile, reglementează modul de funcționare al monopolului turcesc; senedul⁴⁴⁾ din 1783, prin care se precizează obligațiile bănești ale Principatelor dunărene față de Poartă și hatîhumaiumul din 1792. Conținutul acestor acte este redat pe larg. Noile dispozițiuni, cu care se încheie actul, sînt precedate de recunoașterea rolului jucat de Rusia în obținerea lui⁴⁵⁾. Actul mai conține o serie de dispoziții de procedură, fără importanță deosebită.

Deși redactorul hatîșerifului nu are nici o preocupare de a sistematiza dispozițiunile diverse cuprinse în act, totuși, o cercetare mai atentă a lor le poate grupa în următoarele categorii:

1. Clauze privitoare la raporturile dintre Principatele dunărene, ca state vasaie, și Imperiul otoman, ca putere suzerană;

³⁷ Iorga N., *Acte și fragmente*, vol. II, p. 371. La 29 august Ipsilanti e numit domn.

³⁸ *Ibidem*, p. 372.

³⁹ Hurmuzaki, *Doc. Supl. I*, p. 301.

⁴⁰ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. II, p. 211.

⁴¹ Dionisie Fotino în *Istoria generală a Daciei*, vol. II, pp. 210—211, afirmă eronat că boierii obținuseră mai mult decît ceruseră. În fapt, nu li se acordă dreptul de a avea armată pămînteană, singura care ar fi putut împiedeca noi incursiuni din afară.

⁴² Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 252.

⁴³ Hatîhumaium — act tot atât de solemn ca și hatîșeriful de care se deosebește doar prin mențiunea ce o are în plus: „a se observa cele ce urmează”; Aurel Golimăș, *Despre capuchehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova pînă la 1829*, Iași, 1943, pp. 120—121.

⁴⁴ Sened, sinet — ordin imperial cu caracter pecuniar, comercial, administrativ, fiind act juridic pentru posesor. *Ibidem* p. 141.

⁴⁵ Sturdza D. A., *o. c.*, vol. I, pp. 259—260.

2. Clauze privitoare la organizarea internă a Principatelor dunărene;

3. Drepturile recunoscute Rusiei⁴⁶).

Gruparea aceasta are un caracter oarecum arbitrar deoarece toate dispozițiunile au un scop comun, acela urmărit de boierii pribegi. Totuși, această împărțire prezintă avantajul că ușurează analiza și stabilirea scopului și a caracterului hațișerifului.

1. *Clauze privitoare la raporturile dintre Principatele dunărene și Poartă*. În această categorie putem distinge de fapt o serie de raporturi ce se pot împărți în două mari grupe:

a) raporturile dintre Principatele dunărene și Poarta otomană, ca putere suzerană;

b) raporturile particularilor turci cu Principatele dunărene sau cu locuitorii acestor țări. Toate aceste raporturi se caracterizează prin abuzurile din partea Porții sau a turcilor, ca indivizi, față de Principate.

În prima grupă intră clauzele ce tind la reglementarea monopolului turcesc și a obligațiilor bănești față de Poartă, precum și unele cu caracter mai restrâns ca: evacuarea trupelor otomane, scutirea de tribut pe timp de un an și retrocedarea pământurilor autohtonilor acaparate de turci.

Monopolul turcesc. Principala piedică ce sta în calea dezvoltării economice a Principatelor era monopolul turcesc, care avea de scop să asigure aprovizionarea cu alimente a populației Constantinopolului și cu material de construcție — lemn — a cetăților turcești și a flotei otomane.

Imperiul otoman moștenise, pe lângă administrația bizantină, sistemul de a procura, la prețuri reduse, alimentele necesare populației capitalei. Ca și în vechiul Bizanț, în capitala Imperiului otoman locuia o populație tulburentă, de a cărei liniște depindea însăși existența sultanului⁴⁷). Pentru evitarea dezordinelor și a răscoarelor, se instituise acest monopol care, dacă reprezenta o ușurare evidentă pentru existența populației capitalei, însemna în același timp o spoliere a ținuturilor asupra cărora era instituit. La aprovizionarea Constantinopolului contribuiau Principatele dunărene, Egiptul și regiunile Mării Marmara și ale Arhipelagului, fiecare din cele trei regiuni asigurând hrana capitalei câte patru luni pe an⁴⁸).

Instituit încă din secolul al XVI-lea, monopolul turcesc dusesese la o îngrădire a libertății comerțului la noi și, implicit, la o stagnare economică⁴⁹). Secolul al XVIII-lea, în care Principatele dunărene se află

⁴⁶ Această diviziune aparține Consulului General al Franței la București, Reihard, în *Rapport sur la Valachie et la Moldavie*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, an. XII, 1935, p. 35.

⁴⁷ Iorga N. — Hunmuzaki, *Doc.* vol. X, p. XVIII.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*. Iorga distinge în aplicarea monopolului turcesc la noi trei etape: 1. De la mijlocul secolului XVI la începutul secolului XVIII, se exporta mult și pe câștig bun în Turcia. În sec. XVIII până la Cuciuc-Cainargi, epoca în care apare teoria chelerului, când monopolul turcesc se prefăce în tribut în natură sau furnizarea la preț arbitrar. 3. Epoca protectoratului rus — 1774—1829 — când monopolul e păstrat, dar se plătește la preț curent.

în plină decadere politică, înseamnă în același timp o înăsprire a monopolului turcesc, mai ales după ce Egiptul, căzut sub beiful Mamelucilor, nu mai contribuie în mod efectiv și constant la aprovizionarea Constantinopolului. Proviziile procurate odinioară de Egipt, cad acum în sarcina Principatelor dunărene, ale căror obligații cresc⁵⁰). Se adaugă la aceasta și consecințele păcii de la Carlovitz (1699) prin care Poarta pierdea Ungaria și Transilvania.

În cadrul monopolului turcesc, Principatele dunărene erau obligate să procure Porții cereale⁵¹), vite⁵²), mai ales oi, a căror carne era preferată de musulmani⁵³), unt, seu, miere, ceară, necesare aprovizionării capitalei⁵⁴). La acestea se adaugă lemnul pentru cetăți și corăbii⁵⁵) și silitră⁵⁶) pentru pulberăria armatei turcești. Toate aceste produse se ridicau la prețuri arbitrare, cel mai adesea neplătindu-se nici jumătate din prețul real⁵⁷), ceea ce constituia o pagubă și o piedică în dezvoltarea economică a țării. În plus, produsele erau transportate gratuit de către țărani la locurile de destinație sau la porturile dunărene, obligațiile de transport constituind adesea, în acea epocă cu căi de comunicații foarte proaste, o sarcină mai grea decât însuși monopolul⁵⁸). Apoi, țăranilor nu li se plătea totdeauna la timp nici puținii bani pe care îi aveau de primit pentru produsele, în realitate mai mult confiscate. Uneori, țăranii erau obligați să se deplaseze cu căruțele la distanțe mari, pînă la saline, pentru ca în locul banilor să li se dea sare, cu care în general nu aveau ce face. Se adaugă la acestea o serie de abuzuri din partea

⁵⁰ Iorga N., — Hurmuzaki, *Doc.*, vol. X, p. XVIII.

⁵¹ Furniturile de grâu — zaharea — erau asimilate cu furniturile de război. Din 1756 Principatele procurau cantitatea necesară pentru capitală și pentru serai. Muntenia era taxată la 20.000 de merțe. Contribuția de grâu, ce se aduna de două ori pe an — vara și toamna — și creștea cu fiecare an, fu desființată după Cuciuc-Cainargi. *Ibidem*, p. XIX. Turcii consumau cel puțin 300.000 de chile de grâu pe an; Xenopol. A. D. *Societatea și moravurile în timpul Fanarioților*, în Arhiva Societății științifice și literare din Iași, vol. I, 1889, p. 135.

⁵² Vitele erau mai puțin cerute de turci și comerțul cu celelalte țani este în creștere în această epocă. Iorga — Hurmuzaki, *Doc.* vol. X, p. XXII. Totuși pînă și cai se luau, anual vreo 3000, în cadrul monopolului turcesc. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. X, p. 116. Iorga, Hurmuzaki X, pp. XXII—XXIV. Mai ales în comerțul cu vite era contrabanda în floare, pentru că exportul legal nu se putea face decât cu permis special din partea sultanului.

⁵³ Principatele dunărene livrau anual turcilor 5—600.000 oi. Iorga N., Hurmuzaki, *Doc.* X, p. XXV.

⁵⁴ În 1767, internunțitul Bragnard se plînge că Alexandru Ghica, în Muntenia, închide granițele pentru grâu și „tot felul de producții”. Poarta răspunde că „cele mai nouă hotărîri și decrete ale Divanului împărătesc, opresc absolut exportul și vinzarea în alte părți a grîului adunat din Principate, pe coastele Dunării și în alte țări ale sultanului, precum și a celorlalte mărfuri oprite, cum sînt vite, produse și altele, pe cîtă vreme ele sînt cerute de statele împărătești și mai ales în fericita capitală”. Hurmuzaki, *Doc.* vol. VII, pp. 39—40; Iorga, Hurmuzaki, *Doc.* vol. X, p. XXV.

⁵⁵ Lemnele pentru construcții de război erau gratuite. Iorga N., Hurmuzaki, *Doc.* X, p. XVIII.

⁵⁶ Pînă la 1774 gratuită, apoi prețul scăzut din tribut. *Ibidem* p. XXV.

⁵⁷ *Ibidem*, p. XVIII.

⁵⁸ Toate aceste abuzuri rezultă din cererile și firmamentele de privilegii ale epocii

negustorilor turci, lazii⁵⁹), capanliii, greci sau turci, ce se ocupau cu comerțul de oi. Aceștia strungeau proviziile care făceau obiectul monopolului⁶⁰). Abuzurile lor făceau ca monopolul să fie și mai greu de suportat.

Consecințele acestui regim de spoliere și de jaf erau cu totul nefaste pentru dezvoltarea Principate'or dunărene. Suferea în primul rînd producția internă pentru că țărani, jefuiți de produsele lor, nu mai munciau pămîntul, iar mulți dintre ei chiar fugeau, pustiind țara. La rîndul său, comerțul extern era stînjinit, cu tot interesul pe care-l prezentau produsele romînești pentru celelalte țări și cu toate că, prin contrabandă, se evitau oarecum măsurile monopolului⁶¹).

Regimul de monopol era incompatibil cu dezvoltarea economiei de schimb de la noi, care avea nevoie de libertatea comerțului. Pentru obținerea acestei libertăți a comerțului se ridică în mod constant boierimea interesată în schimbul extern de mărfuri. Cererile acestei boierimi, producătoare de cereale marfă, vor oscila, în funcție de situația de moment, între libertatea deplină a comerțului și reglementarea monopolului, prin îndepărtarea abuzurilor.

La cererile repetate ale boierilor, Poarta va răspunde întotdeauna printr-un refuz al desființării monopolului, venind numai cu jumătăți de măsură, care îndepărtau momentan unele abuzuri.

În cererile din 1770 se cerea libertatea comerțului și dreptul loca'nicilor de a face negoț în străinătate, sub protecția consulilor ruși⁶²).

Tratatul de la Cuciuc-Cainargi aducea o ușurare comerțului romînesc înlăturînd sistemul de zaharea, de aprovizionare de război, introdus de turci după nimicirea lazilor din anul 1756. Negustorii turci dispar și în locul lor apar negustorii creștini de oi, „gelepîi“, care cumpărau la prețul curent⁶³).

Prin arzul din 1774 se cerea desființarea casabbașlicului, negoțul de oi urmînd să se facă de către gelepi și pămînteni „cu mai multă îndes-tulare⁶⁴“). Urmare fu ordinul de pedepsire a turcilor „serșelii“ care ar

⁵⁹ Inițial griul era adus la Galați și Brăila, încărcat pe corăbiile negustorilor lazi (din Trapezum), din corpul ienicerilor. Ei veneau vara și plăteau cît și cum voiau. Unii se stabileau mult timp în țară și tratau cu „raialele“ (băștinașii creștini, numiți astfel de turci). Ucideau pe cei ce se împotriveau și plăteau cît voiau. Împrumutau pe țărani cu dobînzii teribile și unii aveau pămînturi în Principate. Relatările lui Pricevich, în Hurmuzaki, *Doc.* vol. X, p. XIX. Țara fu curățată de lazi cu ajutorul pașei de Hotin, pe timpul lui Constantin Mavrocordat (1744—1748) și Constantin Racoviță (1753—1756).

⁶⁰ Xenopol A. D., *Istoria Romînilor*, X. pp. 113—114.

⁶¹ Monopolul nu era absolut. Complet oprite la export erau doar grînele. Chelar înseamnă grînar. Prohibiția nu a existat înainte de Constantin Mavrocordat. Dovada, la 1578, în tratatul lui Petre Șchiopul cu Elisabeta a Angliei, se garantează comerțul liber pentru toate articolele, cu respectarea vamei domnești. La începutul sec. al XVIII-lea, D. Cantemir arată că se exportau în Crimela, Trapezunt, Sinope, Constantinopol, Egipt etc., lemne, miere, ceară, unt, silitră, aducînd cîștig domnitorilor. Iorga, Hurmuzaki, *Doc.* vol. X, p. XVIII.

⁶² *Arhiva Romînească*, 1860, pp. 212—213.

⁶³ Iorga N., *Istoria comerțului romînesc. Epoca mai nouă*, București, 1925, pp. 52—53.

⁶⁴ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 14.

comite abateri, iar târgurile primară pază turcească. Ordinul fu însă curînd călcat, după cum dovedește o nouă plîngere disperată⁶⁵).

Hatîșeriful din 1774, dat pe baza prevederilor tratatului de la Cuciuc-Cainargi și a arzului din același an, aduce o reglementare precisă a monopolului turcesc. Prin el se stabilește:

1. Numărul oilor necesare aprovizionării populației Constantinopolului. Oile trebuiau să fie cumpărate prin intermediul casabbașilor, care vor trebui să le plătească locuitorilor la prețul curent. În schimb, locuitorii sînt obligați să nu-și ascundă oile, ci să le vîndă oamenilor însărcinați cu aprovizionarea Constantinopolului. Domnii sînt însărcinați ca trimiterea de oi să fie în cantități suficiente.

2. Principatele dunărene sînt chelrul Constantinopolului, a cărui aprovizionare cu grîu trebuie să se facă exclusiv din aceste provincii. Locuitorii sînt obligați să transporte cantitățile de grîne necesare și celelalte produse la porturile dunărene, unde le vor preda reprezentanților capanului, la prețul curent. Ei nu le pot vinde în altă parte. Locuitorii nu trebuie să renunțe la cultivarea pămîntului sau să ascundă grînele, ci să le vîndă capanșilor, deoarece vor avea în aceasta un avantaj, iar locuitorii Constantinopolului nu vor duce lipsă de hrană. Domnul și boierii vor veghea la aplicarea acestei măsuri.

3. Lemnele pentru castelele din Rumelia se vor procura, ca și în trecut, din Muntenia și Moldova. Cheltuielile tăiatului și transportului acestor lemne vor fi plătite în întregime, fără a se putea scădea prețul. Intendenții construcțiilor vor elibera chitanțe pecetluite asupra acestor sume, ce se vor scădea din tributul datorat de Muntenia și Moldova⁶⁶).

Efectul măsurilor firmanului din 1774 este că încetează tributul de grîu și de lemne care, în loc să fie plătite la un sfert din preț, sînt plătite după prețul Brăilei, iar flagelul negustorului turc dispare, vinzarea făcîndu-se la hotare sau după licitația ordonată de domn⁶⁷).

Totuși abuzurile continuă. Dovada este senedul din 1783 care este nevoit să repete și mai explicit prevederile din 1774: 1) plățile urmează să fie făcute în numerar de către negustori, după prețul curent al provinciei, incluzîndu-se și transporturile, care nu mai cad în sarcina locuitorilor; 2) domnii răspund de îndestularea Constantinopolului cu oile care trebuiesc plătite la prețul curent de către oamenii casabbașilor; 3) tăiatul și transportul lemnului vor fi plătite integral, prețul muncitorilor și carelor cerute de la aceste provincii nu vor putea fi scăzute, iar locuitorii nu vor putea fi forțați să transporte lemnele dincolo de hotare⁶⁸).

Arzul din 1783 este o nouă dovadă că dispozițiile repetate au totuși călcat. În acest arz se arată cum, prin porunci repetate, Țara Românească a fost obligată să facă 50 vase pe Dunăre, să dea 300.000 stamboli chile ovăz și 80.000 de făină; să trimită 1000 oameni cu 100 care,

⁶⁵ Iorga, *Istoria comerțului românesc*. Epoca mai nouă, p. 54.

⁶⁶ Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, pp. 256—257; cf. Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, pp. 571—572.

⁶⁷ Iorga, Hurmuzaki, *Doc.* vol. X, p. XVII.

⁶⁸ Sturdza D. A., *Acte și documente*, I, pp. 193—194, cf. cu hatîhumaturnul din 1774 (*ibidem*, pp. 256—257) și cel din 1784 (Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. I, pp. 919—921), care dovedesc că abuzurile continuă, cu toată repetarea dispozițiilor prohibitive.

plus ferari și cărămidari, la cetatea de la Ozum, 1000 salahori și 500 care la Ismail, altele la Giurgiu, Nicopole, Turnu și Ada-Kale. Țăranii sînt obligați să lucreze la 140 ceasuri departe de casă, cu 60 taleri pe vară, după ce li s-a luat zahereaua, ceea ce duce la spargerea satelor. Se solicită o păsuire pentru cererile de ovăz și făină, deoarece țara nu are și este nevoită să cumpere cu bani grei din ținuturile vecine⁶⁹).

Aceste abuzuri repetate fac ca în cererile din 1792 să se insiste asupra libertății comerțului. „Ca exportul de vite să fie cu totul liber, adică supuși turcești să n-aibă dreptul a pofti vitele în alte condiții, decît acelea pe care le-ar avea dacă s-ar face cumpărăturile în Austria sau în Rusia, căci altfel Poarta ar aduce repede toate ca odinioară”⁷⁰).

Revendicările boierilor se dovedesc cu totul întemeiate căci, deși firmanul din 1792 repetă vechile dispozițiuni, abuzurile nu încetează. Chiar în anul 1792, Poarta trece peste scutirea de doi ani, garantată prin pacea de la Iași și pretinde Principatelor furnituri, pe care le plătește la preț dublu⁷¹).

În anul 1793, o mare cantitate de grîne este luată cu poruncă de la țărani și îndreptată, pentru capanlii Constantinopolului, la Galați⁷²). Un nou domn muntean cere de la țară 30.000 de chile de secară și 10.000 de chile de grîu la Brăila, făcînd și statistica depozitelor aflătoare⁷³). Alexandru Moruzi este disperat de aceste cereri, pe care nici o intervenție diplomatică a Rusiei nu le putea opri și care loveau și în bîrsanii ardeleni.

În 1794, pentru a putea face față cererilor nemăsurate ale Imperiului otoman, aflat în plină decadență, consulul rus se gîndește la înființarea unei companii anonime, care să cumpere grîu din Austria și Polonia. Alexandru Moruzi vrea și el, în acelaș scop, să importe grîu din Banat⁷⁴).

Abuzurile dau loc la răscoale țărănești, iar arzul muntean din 1794 cere ușurarea și păsuirea cu un an a dărei de zaherea, deoarece recolta a fost insuficientă⁷⁵).

Monopolul se extinde și asupra manufacturilor romînești, în anul 1793 manufacturile de postav din Țara Romînească fiind obligate să dea toată producția de postav pentru echiparea armatei turcești. Plata urma să se facă din visteria imperială⁷⁶).

La începutul secolului al XIX-lea, la aceste abuzuri vin să se adauge cererile repetate în bani, zaherea și oameni, din partea lui Pasvantoglu. Cererile formulate la Brașov în 1802, păstrate rezumativ în raportul din acel an, al lui Ruffin, nu fac nici o aluzie la abuzurile monopolului turcesc⁷⁷). Lipsa unor informații complete face însă imposibilă o concluzie

⁶⁹ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. II, pp. 274—277.

⁷⁰ Iorga N., *Convorbiri Literare*, 1901, p. 1130.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Hurmuzaki, *Doc.* XIX, p. 631, documentul XXVII.

⁷³ *Ibidem*, pp. 635, 637, 639, 643.

⁷⁴ Iorga N., *Istoria Comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 114.

⁷⁵ C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, Buc., 1888, pp. 326—328.

⁷⁶ C. Șerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliște și București*, în „Studii”, an. V, 1952, nr. III, pp. 86—106.

⁷⁷ Hurmuzaki, *Doc.*, Supl. I², p. 228.

definitivă. Se poate ca ambasadorul francez să se fi oprit asupra punctelor ce credea că pot interesa guvernul său. Reglementarea pe care o primește monopolul turcesc prin *hataşerif*ul din 1802, îndreptăţeşte presupunerea că în aceste cereri au existat şi puncte referitoare la monopol, întrucât acesta interesa direct pe boieri. Altfel nu se poate explica de ce *hataşerif*ul din 1802 vine cu o reîntărire a vechilor măsuri de limitare a abuzurilor, stabilind totodată unele modalităţi noi, care să facă eficace aplicarea acestor măsuri.

Se hotărăşte în primul rând că „noi firmele vor reglementa cantitatea de provizii, ca lemnul, grâul, untul, oile şi, în general, orice fel de producţie a Țării Româneşti, pe care această provincie va trebui să o furnizeze Sublimei Porţi⁷⁸⁾”. Monopolul turcesc nu era deci desfiinţat. El urma să existe mai departe, cu aplicarea avantajelor obţinute prin firmele anterioare.

„Preţul produselor sus numite” urma să fie „plătit din tezaurul public în numerar, fără să se abată de la preţul curent; nici o cumpărare nu va avea loc altfel”⁷⁹⁾. De asemenea „preţul grânelor ce se va fi cumpărat, va fi plătit la preţul fixat în fiecare an, la scara de la Brăila⁸⁰⁾”. „Pentru ca transportul furniturilor să nu devină o sarcină pentru ralaie, cărora ar fi o corvoadă, domnii vor pune cea mai mare exactitudine la fixarea, pentru transportul acestor furnituri, a unui preţ fix, proporţional aceluia al furnitorilor, ele înseşi”⁸¹⁾.

Aplicarea acestor dispoziţiuni ar fi uşurat în mod evident situaţia ţaranilor români. Obligaţiile, fiind fixate prin firmele, urmau să fie cunoscute cu precizie. Preţul produselor ca şi cel al transporturilor, scăzându-se din tribut, ameliorau situaţia ţării în general şi, în special, pe cea a ţărănimii, asupra căreia cădeau aceste obligaţii.

*Hataşerif*ul din 1802 are o hotărâre în plus faţă de firmele anterioare, şi anume: „Se va discuta de asemenea cu susnumiţii boieri dacă este posibil sau nu provinciei să satisfacă, în totalitate sau în parte, furniturile cerute. Cererea pe care o vor prezenta în legătură cu acest subiect, prin intermediul domnilor lor, va fi ascultată”⁸²⁾. Hotărârea trebuia să asigure Principatelor dunărene modalitatea de a avertiza Poarta, pe cale legală, asupra posibilităţilor lor de aprovizionare şi asupra abuzurilor curente ale aplicării monopolului. Totul depindea de măsura în care Poarta era dispusă, sau putea fi forţată, să dea ascultare acestor cereri. Dar, păstrarea monopolului va constitui însăşi sursa tuturor abuzurilor viitoare, din partea Porţii, cu toate angajamentele luate prin acest *hataşerif*.

Prevederile *hataşerif*ului constituie dovada tuturor abuzurilor monopolului turcesc, fiind, în acest sens, un important izvor de informaţii. Dorinţa boierilor, producători de vite şi cereale marfă, de a-şi rezerva piaţa internă, eliminând amestecul turcesc, nu capătă soluţie satisfăcătoare.

Obligaţiile băneşti faţă de Poartă. Dacă în privinţa monopolului raportul lui Ruffin nu menţionează nimic, în schimb, el redă cererea

⁷⁸ Sturdza D. A., *Acte şi documente*, vol. I, p. 261.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*.

expresă a boierimii, „ca tributul să fie redus la cifra pe care Muntenia o plătea, când de bună voie s-a închinat Porții”⁸³). Creșterea tributului, ca și a celorlalte cereri de bani din partea Porții, au făcut ca, alături de monopol, obligațiile bănești să constituie partea cea mai grea a regimului turcesc.

Teoria „închinării de bună voie” este o creație a boierimii din secolul al XVIII-lea, tocmai pentru a servi ca argument împotriva cererilor crescînde de bani din partea Porții. Conform acestei teorii, dovedită falsă încă de acum 50 de ani, de C. Giurescu și Iorga, Mircea cel Bătrîn s-ar fi închinat de bună voie, plătind un tribut anual de 3000 de bani roșii sau 500 lei.

Cercetări recente dovedesc că amintitul tratat al lui Mircea cel Bătrîn este apocrif, dar că tributul trebuie să fi pornit de la o sumă de aproximativ 3000 de galbeni, înțelegîndu-se deci prin bani roșii, galbeni. Tributul ajunge apoi la 10.000 ducăți, sub V'ad Tepeș, adică se împătrește. El crește succesiv la 14.000 galbeni în 1524, 16.000 în 1538 și 24.000 în 1542, ca apoi, între 1542 și 1558, să se dubleze la 50.000 galbeni⁸⁴).

O nouă dublare are loc între 1568 și 1583, ajungînd astfel la 125.000 galbeni. Cu noul spor din 1593, se ajunge la 155.000 galbeni, ce reprezintă un maximum al curbiei. Lupta eroică a poporului român, sub conducerea lui Mihai Viteazul, împotriva jugului otoman, are ca urmare o scădere a tributului cu 80%. După asasinarea acestuia, va fi o nouă creștere de 25%, pînă la Matei Basarab. Cu venirea pe tron a lui Matei Basarab, tributul se dublează din nou, urcînd de la 40.000 de galbeni, la 86.500 de galbeni. Urmează o perioadă de creștere foarte lentă pentru ca, în 1703, sub Constantin Brîncoveanu, să fie un nou spor, de aproximativ 50%, ceea ce dă un tribut de 165—170.000 de galbeni. Acesta reprezintă cel de al doilea maximum al curbei deoarece, în secolul al XVIII-lea, deși tributul, socotit în bani de argint, va fi în creștere numerică, valoarea sa, exprimată în aur, va scădea datorită deprecierei argintului în comparație cu aurul, raportul variînd de la 2/3 la 1/15, la începutul secolului al XIX-lea. După pacea de la Belgrad (1739), tributul este fixat la 580 pungi de argint, la care se va mai adăuga un spor neînsemnat de 39 de pungi, care ridică suma maximă a tributului la cele 619 pungi, prevăzute în senedul din 1783.

Dar, valoarea reală a celor 619 pungi va fi în continuă scădere, prin deprecierea argintului. În 1789, ele nu vor valora decît 62.500 de galbeni, iar în 1822 doar 20.000 de galbeni, ajungîndu-se astfel la situația din prima jumătate a secolului al XVI-lea⁸⁵).

⁸³ Hurmuzaki, *Doc.*, Supl., I², p. 228.

⁸⁴ Aceste date mi-au fost puse la dispoziție de Profesorul M. Berza.

⁸⁵ M. Berza, *Despre haraciul Țării Românești*, comunicare ținută la Institutul Român de Istorie (în manuscris). Lucrarea dovedește că datele transmise de Dionisie Fotino în *Istoria generală a Daciei*, vol. III, p. 214—215, ca și cele ale lui Reinhard, „*Revue historique*”, pp. 136—139, precum și calculele lui G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, pp. 66—70, referitoare la perioada dinaintea secolului al XVIII-lea, sînt eronate. Pentru secolul XVIII însă, datele lui Fotino sînt juste cu o singură precizare că adaosul de 500.000, din 1761, făcut de Constantin Mavrocordat, nu reprezintă în realitate un spor de tribut ci gealgeaua (darul) împăratului, care nu intră în cadrul tributului ci este o sumă suplimentară, cum este și gealgeaua vizirului, de 125.000 lei, adăugată cam tot în aceeași epocă.

Alături de tribut, ce reprezintă o sumă oficială, mai ușor de urmărit, sînt însă celelalte obligații bănești, care nu figurează nicăieri și care, adăugate la tribut, îngreuiază mult situația țării⁸⁶).

Încă înainte de secolul al XVIII-lea se putea ocupa tronul prin plata unor sume de bani la Constantinopol. La aceste sume se adaugă altele, pentru menținerea în domnie.

În secolul al XVIII-lea, cînd scaunele Principatelor dunărene ajung să fie licitate de grecii din Fanar, atribuirea domniei începe să fie taxată în mod oficial, ceea ce constituie o sarcină în plus pentru țară. Pe lîngă sumele oficiale, ce se plăteau la numirea în domnie, se risipeau daruri în dreapta și în stînga, sultanei Valide și demnitarilor înalți ai Porții, cu scopul de a cîștiga sprijinul lor. Aceste daruri se recuperau, în cele din urmă, tot din stoarcerea țării. Astfel, sumele, pe care noii domni le aveau de la început de plătit Porții se ridică la 1500—2000 de pungi⁸⁷). Unele calcule apreciază cheltuielile anuale medii, cu turcii, la 1.860.000 de lei⁸⁸).

Concurența grecilor face posibilă mărirea continuă a acestor sume. Orice schimbare de domnie duce la noi daruri pentru sultan, sultana mamă și marii dregători⁸⁹).

Chiar dacă domnul rămînea mai mult timp în domnie, el era nevoit să plătească mucarerul mare (confirmarea la trei ani), egal cu taxa de numire, precum și mucarerul mic (confirmarea anuală), ce reprezenta jumătate din taxa de numire. Pentru a avea cît mai dese ocazii de a încasa aceste daruri și taxe de numire, Poarta schimba foarte des domnii de pe un tron pe altul.

Un ambasador o'andez relatează cum în anul 1761, după zece zile de lupte ascunse, tronurile au fost atribuite lui Constantin Mavrocordat, pentru 700.000 de lei, și tinărului Calimah, pentru 400.000 de lei, ceea ce constituia „o mare favoare”⁹⁰).

Cererile nemăsurate de bani, ale turcilor, cădeau în sarcina țărănimii, boierii fiind scutiți de plata tributului. Ori, țărănimia istovită, în momentul în care nu mai poate plăti, părăsește țara, dînd naștere la fluctuații vii de populație, prin emigrări și imigrări. În plus, în această epocă de intensificare a economiei de schimb și de acumulare primitivă a capitalului la noi, se simțea nevoia, din ce în ce mai mare de numerar pentru lărgirea și consolidarea pieții interne. Bani proveniți din schimb, în loc să rămîna în țară, luau calea Constantinopolului, lucru ce nu convenea boierimii, interesată în intensificarea schimbului.

De aceea, încă înainte de 1774, boierii încep lupta împotriva creșterii acestor obligații bănești. În articolul XVI al tratatului de la Cuciuc-Cainargi se prevedea că țara, după ce va trece scutirea de doi ani, va

⁸⁶ Reinhard în „Revue historique”, an. XII, pp. 136—137.

⁸⁷ Oțetea A., *Contribution à la Question d'Orient*, pp. 340—341.

⁸⁸ Dintre aceștia: tributul 300.000 lei, pentru firman 750.000, daruri de bairam 60.000, spese cu agenții și protectorii de la Constantinopol 250.000, spesele principatului 500.000 lei; Aurelian P. S., *Schiță asupra stării economice a României în secolul al optu-spre-zecelea*, în An. Ac. Rom., Seria II, Tom. III, Seziunea. 1881 Secția II, Memorii, p. 114

⁸⁹ La fiecare schimbare sultanul ia 150 pungi, sultana mamă 50, plus ceilalți dregători. Oțetea A., *Contribution à la Question d'Orient*, p. 338.

⁹⁰ Iorga N., *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, nr. CXXIII.

plăti haraciul tot la doi ani, prin delegați trimiși la Constantinopol. Pașalele sau alți demnitari turci nu vor avea dreptul să ceară nimic în plus față de plata haraciului, iar Principatele dunărene se vor bucura de privilegiile din vremea sultanului Mohamet al IV-lea⁹¹).

În arzul din 1774 se cerea ca „birul la Poartă să fie cum a fost în vremurile împărăției sultanului Mohamet al IV-lea, să se trimeată la Țarigrad cu boieri pămînteni, precum aceasta s-a pomenit și la legătura păcii de acum“⁹²). Hatihumaiumul din același an confirmă prevederile tratatului de la Cuciuc-Cainargi și arzului din 1774⁹³). Ca urmare, Alexandru Ipsilanti oprește pe turci să mai intre în țară și scade din tribut suma ce da pentru „odaia vizirului“⁹⁴), iar în 1780, din 2.000.000 de piaștri strînși, dă turcilor doar 500.000 de piaștri⁹⁵).

O reglementare, mult mai precisă, a obligațiilor Principatelor dunărene față de Poartă, se dă prin senedul din 1783, prin care se stabilește:

1. Că tributul Munteniei se ridică la suma de 619 pungi (309.500 piaștri), plata făcîndu-se anual la Constantinopol, în bani și nu în atribui de fonduri ca plăți. La tribut se adaugă, în bani sau în efecte, darurile pentru bainam, de 90.000 de piaștri, și pentru scara imperială, de 40.000 de piaștri. În afară de acestea, nu se poate cere nimic în plus.

2. Domnii nu vor plăti nimic pentru confirmare și nu pot fi depuși decît ca delivvenți.

3. Domnii nou numiți nu vor plăti, ca venituri sau daruri, nici o sumă în plus, față de trecut. Aceste venituri sau daruri se vor plăti din veniturile obișnuite ale domnilor: saline, vămi, ferme arendate, etc. Ele nu se pot percepe de la „raiale“.

4. Poarta interzice pașalelor, cadiilor și altor funcționari din regiunile învecinate, să ceară, în virtutea autorității lor particulare, vreun venit care să prejudicieze „raialelor“, sau să trimită comisari, numai pentru a strînge bani și daruri.

5. Domnii nu sînt obligați să dea nici un fel de venituri sau daruri, la modificările ce ar surveni în sarcinile principale ale Porții⁹⁶).

Aplicarea acestor dispozițiuni însemna, în primul rînd, o ușurare a situației țării care, ferită de extorcările de bani, putea să-și nădăduiască o economie mai prosperă. Apoi, însăși situația domnilor trebuia să se îmbunătățească, ei fiind scutiți să plătească daruri pentru confirmarea în domnie.

În practică, senedul n-a abolit abuzurile, care continuă. Se fac mai departe daruri către sultana mămă, către membrii seraiului și divanului, și aceste daruri, împreună cu tributul, se ridică la 1500 de pungi, adică 750.000 de piaștri. Cheltuielile de numire sînt duble față de cele de

⁹¹ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 583.

⁹² *Ibidem*, vol. I, p. 17. Notele unui turc, de la 1771, arată că se plătea la numirea domnului 1200 pungi (mucarer), de hâram 200 pungi, apoi 500 pentru cai și șoimi; Iorga N., *Istoria Romînilor prin călători*, vol. II, p. 197.

⁹³ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 575. Dispozițiile firmanului din 1774 sînt repetate și în convenția explicativă de la Constantinopol din 10 mai 1779, articolul VII. D. A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerii Romîniei*, vol. I, p. 155.

⁹⁴ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. II, p. 171.

⁹⁵ Iorga N., *Istoria Romînilor prin călători*, vol. II, p. 219.

⁹⁶ D. A. Sturdza, o. c., vol. I, p. 193.

confirmare, iar cele de protecție sînt cel puțin două treimi din tribut și darurile obișnuite. Muntenia este taxată la 1.950.000 de piaștri, la care se adaugă 750.000 de piaștri pentru menținerea în domnie. Cheltuielile pentru numirea în domnie sînt de 1,5—2 milioane de piaștri, ceea ce e mult față de desele schimbări de domni⁹⁷).

Abuzurile cu tributul nu puteau înceta, atîta vreme cît durată domniei nu era asigurată. Domnul, care nu da cît i se pretindea, era destituit, pentru a veni altul, care se oferea să dea.

În cererile din 1792 se reia problema acestor abuzuri, insistîndu-se ca „tributul, care e fixat la trei sute și cîteva mii de lei, să fie dus la fiecare doi ani la Constantinopol și să fie plătit prin miniștrii celor două curți împărătești, fiindcă altfel Poarta ar smulge de la țară o sumă cu mult mai mare...”⁹⁸). Dorința, perfect logică, nu e tradusă în fapt, prin firmanul din 1792. De aceea, cererile abuzive din partea turcilor vor continua și ele vor determina boierimea, în 1802, să ceară revenirea la vechile obligații, din vremea „închinării de bună voe”.

Cererile moldovene, din acelaș an, arată că, față de obligația de tribut, de 65.000 de lei, Moldova este nevoită să plătească, în realitate, 6.000.000 anual⁹⁹). Suma poate fi considerată exagerată, dar, fără îndoială, cererile turcilor crescuseră, lucru valabil și pentru Țara Românească.

Hatișeriful din 1802 stabilește că „toate impozitele, veniturile și rechizițiile noi, stabilite după senedul din 1198 (1783), vor rămîne suprimăte și, de pe această bază, domnii, în înțelegere cu boierii divanului, vor reglementa și repartiza, în modul cel mai just, contribuțiile anuale”¹⁰⁰). Se revine astfel la tributul de 309.500 de piaștri și la donativele de 130.000 piaștri, fixate la 1783.

Dispoziția tinde să elibereze pe domni de rusfeturile, mult mai oneroase, pe care le dădeau favoriților seraiului și marilor demnitari ai Porții, pentru a se menține în domnie. Banii urmau să iasă în cantități mai mici din țară, întărind circulația monetară de aici. Concurența între candidații la domnie va anula însă această dispoziție.

Raporturile particularilor turci cu Principatele dunărene. Firmanele din 1774, 1783 și 1792, reglementează în mod foarte amănunțit aceste raporturi. Din felul cum sînt enunțate dispozițiunile, rezultă că Principatele dunărene erau supuse unor adevărate devastări, din partea acestor particulari. Înainte de pacea de la Cuciuc Cainargi, pe timpul războiului ruso-turc (1768—1774), aceste abuzuri depășesc orice limite. După relatările lui Dionisie Eclesiarhul, în această perioadă turcii treceau în Principatele dunărene și luau în arendă moșiile mănăstirilor și ale boierilor, pe preț de nimic, silind pe locuitori să facă pe ele clacă. Unii turci se ocupau cu negoțul, pe care-l făceau tot în silnicie, ridicînd produsele locuitorilor la prețuri arbitrare. Ei împrumutau locuitorilor bani cu dobînzii grele ce, într-un an sau doi, întreceau capetele. Unii turci se căsătoreau cu localnice, cu care aveau copii. La abuzurile lor

⁹⁷ Reinhard, *Revue historique*, an XII, pp. 136—139.

⁹⁸ Iorga N., *Viața unui mitropolit de altă dată în „Convorbiri literare”*, 1901, pp. 1129—1130.

⁹⁹ Idem. *Literatură și artă*, 1901, p. 751.

¹⁰⁰ Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 260.

se adăugau cele ale servitorilor lor și cele ale slujbașilor domnești și boierești. De aceste abuzuri nu erau scutiți nici clericii, care erau batjocoriți. „Mare nevoie era pe această țeară și nimenea nu se gîdea că va scăpa de această mare împresurare a turcilor“¹⁰¹).

Pe lîngă acești turci, oarecum stabili, mai erau și cei în trecere prin țară, sau cei ce veneau în mod special, ca să o jefuiască.

Față de turcii în trecere, locuitorii aveau numeroase obligații, care dădeau naștere la tot atîtea abuzuri. Locuitorii erau obligați să le dea adăpost, pentru ei și pentru însoțitorii lor, precum și cai de schimb, fără nici un fel de plată¹⁰²). Adeseori, pașalele și vizirii din regiunile învecinate se abăteau, în mod nejustificat, din drumul, ce nu trecea prin Principatele dunărene, provocînd pagube mari locuitorilor, prin abuzurile cu dreptul de găzduire (sălaş), hrană și cai de olac.

La rîndul lor, turcii din Vidin treceau în O'tenia și băteau oamenii boierești, ca să le spună unde e ascuns grîul, pentru a-l ridica¹⁰³).

Abuzurile negustorilor turci, ce veneau la noi pentru aprovizionarea Constantinopolului, dădeau naștere la conflicte cu localnicii, conflicte ce se judecau la tribunalele turcești din sudul Dunării, provocînd locuitorilor mari cheltuieli și pierdere de timp, fără certitudinea că li se va face dreptate.

Apoi, locuitorii din Principate, care treceau în sudul Dunării, spre a-și vinde produsele, erau supuși la bir, deși îl plătiseră odată, la ei acasă. De asemenea, li se făceau mari greutăți în ceea ce privește portul și religia, mulți dintre ei fiind forțați să treacă la mahomedanism.

O altă serie de abuzuri decurgeau din faptul că vitele turcilor de la Mangalia erau trecute vara la păscut, peste Dunăre, la Jigălia¹⁰⁴).

Principatele dunărene mai erau supuse abuzurilor și exploatării pașaleor și vizirilor din regiunile învecinate, care trimeteau oameni în Principate pentru a ridica provizii și tribut, în mod nelegal, peste obligațiile datorate Porții. Adesea, sub pretextul că urmăresc fugarii turci, turcii ridicau pe localnici, ducîndu-i robi în sudul Dunării.

Toate aceste abuzuri duceau la o dezorganizare a vieții și a producției în Principatele dunărene. Neavînd nici o siguranță și fiind la discreția ultimului soldat turc, în trecere, orice inițiativă a localnicilor era paralizată. Dezvoltarea economică a Principatelor avea nevoie, în primul rînd, de ordine, în locul căreia domnea însă haosul, provocat de abuzurile turcești. De aceea, boierii, interesați în această dezvoltare economică, se vor ridica în primul rînd împotriva acestor abuzuri. Libertatea comerțului, formulată în cererile din 1770, implica, în mod logic, eliminarea amestecului abuziv al turcilor în piața internă.

Aceste cereri își vor găsi satisfacția în tratatul de la Cuciuc Cainargi, care prevede în această privință următoarele: 1. libertatea cul-

¹⁰¹ Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Romînești*, ed. Nicolaescu Ploșcor, pp. 8—9.

¹⁰² Xenopol A. D., *Istoria Romînilor*, vol. X, p. 100. Oamenii erau scoși din case pentru a găzdui pe consuli străini, sau pe musafiri. Codrescu Th., *Uricarul*, vol. X, p. 257.

¹⁰³ Relatările lui Boscovich, în Xenopol, o. c., vol. X, p. 101.

¹⁰⁴ Hațișeriful din 1774, în Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 580.

tului; 2. înapoierea averilor mănăstirești și particulare; 3. dreptul locuitorilor de strămutare¹⁰⁵).

Arzul muntean din 1774 cere cu mai multă precizie: 1. încetarea abuzurilor cadiilor și negustorilor turci în țară; 2. reglementarea judecăților între turci și creștini; 3. înapoierea moșilor luate de turci; 4. încetarea abuzurilor pașalelor cu dreptul de găzduire și ospătare; 5. înapoierea robilor; 6. interzicerea casabbașlicului¹⁰⁶).

Ca urmare a păcii de la Cuciuc Cainargi și a arzului din 1774, *hatihumaim* din 1774 reglementează cu precizie dreptul particularilor turci în Principate, interzicându-se orice fel de abuzuri, atât în ceea ce privește justiția, cât și în drepturile de găzduire etc.

Prin *hatihumaim* se stabilește că:

1) Procesele dintre români se judecă numai de domn și de subalterni; cele dintre români și turci se judecă, în primă instanță, de domn. În caz de contestație se va apela la secretarul musulman al domnului (*divan Kiatibe efendi*), iar apelul, contra deciziilor acestuia, se va face la cadiul din Brăila. Se recomandă judecătorilor să fie drepecți.

2) Locuitorii Principatelor dunărene vor fi scutiți să se prezinte la alle tribunale decit ale lor, pentru orice proces. Mărturiile creștinilor, în procesele cu turcii pentru testament și moștenire, vor fi primite. Nu se primesc mărturiile în procesele comerciale.

3) Militarii și alți turci, delicvenți în Principate, vor fi trimiși, spre a fi pedepsiți, de comandanții lor din cele mai apropiate cetăți.

4) Nu au voie a intra în Principate decit comercianții turci prevăzuți cu permis special, și după prealabila învoire a domnului.

5) Comandanții din vecinătatea Principatelor nu pot trimite în țară oameni de ai lor, care să pretindă dări de la locuitori. Ei nu vor putea preinde de la aceste țări avaeturi, sau plata de servicii, ori daruri.

6) Moșiile mănăstirilor și ale particularilor, uzurpate de turci, se vor restitui proprietarilor adevărați.

7) Negustorii turci nu pot poseda imobile sau turme în Principatele dunărene.

8) Vizirii și ceilalți comandanți nu pot trece prin țară, abătându-se din drum, nici să ia din țară provizii, fără de a le plăti, și nici să se folosească de poștele țării. De asemenea, vor fi pedepsiți tătarii și alte persoane în trecere prin țară, de vor lua cai de poștă, mai mulți decit cei prevăzuți în ordinele ce le poartă.

9) Românilor trecuți în sudul Dunării, pentru negoț, nu li se va pretinde hanaciu, sau alte dări. Ei nu vor fi supărați pentru portul lor.

10) Se interzice turcilor să intre în țară, pentru a căuta supuși străini.

11) Vitele de la Mangalia nu vor putea trece în Țara Românească, nici vara și nici iarna.

12) Moștenirile între mohamedani și creștini se vor rezolva după cele patru *fetva'e* date de marele muftiu¹⁰⁷).

¹⁰⁵ Urechia, V. A. *Istoria Românilor*, vol. I, p. 583.

¹⁰⁶ *Ibid.* m. pp. 12—14.

¹⁰⁷ Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, pp. 253—255, cf. Urechia, o. c., vol. I, pp. 577—580.

Aplicarea acestor dispozițiuni ar fi adus o ușurare în situația Principatelor dunărene, înlesnind dezvoltarea lor economică. Turcii le-au călcat însă cu regularitate. Repetarea, tot atât de amănunțită, a tuturor acestor dispozițiuni, în *hatihumaiumul* din 1784¹⁰⁸), ne dovedește că abuzurile continuau, poate nu în aceeași măsură, dar continuau. Și ele vor continua și după *firmanul* din 1784.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, *cadiul* de Brăila merge la Iași, să judece un proces, pentru niște oi ale lui Iordachi Deleanu Cantacuzino, cu niște turci¹⁰⁹).

Un *arz* al boierilor moldoveni, dintre anii 1787 și 1800, descrie jafurile suferite de Moldova, din partea armatelor turcești, în timpul războiului ruso-turc (probabil cel din 1789—1792), jafuri ce pustiesc în special Galații și Iași, provocând fuga locuitorilor în munți și prădarea negustorilor. *Arzul* roagă să se ia măsuri, pentru a conțeni urgia¹¹⁰).

Dovezile sînt pentru Moldova, dar avem unele și pentru Țara Românească. Tot în timpul războiului austro-ruso-turc, Cara Mustafa, ce se afla la Craiova, informat de apropierea austriacilor, cere boierilor 70 de pungi de bani, amenințînd cu pustiirea orașului. Jaful a fost evitat, deoarece boierii și negustorii cei mari au acoperit suma la timp, iar turcii s-au retras¹¹¹).

Totuși există o îmbunătățire în acest timp. Turcii nu mai pot umbla liberi prin București și au drept de găzduire doar la hanurile sfînta Ecaterina și Colței¹¹²).

Haithumaiumul din 1792, imediat după pacea de la Iași, repetă aceleași dispozițiuni, călcate însă și de data aceasta de către turci, ceea ce stîrnește noi plîngerii și noi cereri¹¹³). Astfel, după uciderea lui Hangerli (1799), turcii vor să se despăgubească de cele 40.000 de pungi, cheltuite în războiul cu Pasvantoglu, prin confiscarea averii lui Hangerli și a banilor strînși de el, din goștinărit, pe care-i crede că se ridică la cîteva milioane. În acest scop, ei torturează pe boierii greci, pentru a arăta unde sînt banii ascunși¹¹⁴).

Arzul moldovenilor, din 1802, arată cum, după pacea de la Iași, negustorii turci s-au reasezat în ȧrgurile Moldovei, fiind ca o ciumă pentru locuitori, cum soldații turci din cetățile vecine pradă țara și ucid pe oameni, de au rămas locurile aproape pustii¹¹⁵). Lucrurile acestea sînt valabile și pentru Muntenia unde, după cum am văzut, prezența lui Pasvantoglu la Vidin însemna reeditarea tuturor abuzurilor, în disprețul *firmanelor* anterioare. Cererile sale, adăugate obligațiilor oficiale către Poartă, istoveau țara.

¹⁰⁸ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, pp. 919—922.

¹⁰⁹ Iorga N., *Studii și documente*, vol. XI, p. 83.

¹¹⁰ C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, p. 334—335.

¹¹¹ Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Romînești*, pp. 51—52.

¹¹² Iorga N., *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 57.

¹¹³ Thornton Th., *Starea de acum din oblăduirea geograficească orășenească și politicească a Prințipaturilor Valahiei și a Moldovei*, p. 98.

¹¹⁴ Dionisie Fotino, *Istoria Generală a Daciei*, vol. II, p. 191.

¹¹⁵ Iorga N., *Literatură și Artă*, 1901, p. 750.

¹¹⁶ Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 262.

De aceea, hătișeriful din 1802, repetînd prevederile firmanelor anterioare, prevede în mod expres că: „În afară de negustori purtători de firme, toți aceia care, dintre locuitorii regiunilor înconjurătoare sau alții, ar voi, împotriva privilegiilor Țării Românești, să între, să locuiască și să aducă prejudicii raialelor, vor fi îndepărtați din provincie“¹¹⁶).

Dispoziția aceasta, în măsura în care putea să fie aplicată, tindea să asigure liniștea internă, de care avea nevoie dezvoltarea economică a Țării Românești. Ea putea fi pusă în aplicare, în oarecare măsură, față de negustorii sau alți particulari turci. În fața abuzurilor comandanților turci locali ea rămînea însă inaplicabilă, atîta vreme cît țara era lipsită de un instrument capabil să o pună în practică, de o armată autohtonă.

În ceea ce privește restituirea către proprietarii lor adevărați, a pămînturilor mănăstirilor și particularilor din Principate, uzurpate de turci, prevăzută în hătișumaiumul din 1774¹¹⁷), dispoziția a rămas numai scrisă.

De aceea, hătișeriful din 1802 decide în această privință: „Vor fi date Moldovei și Țării Românești toate pămînturile care le aparținuseră, ce sînt cunoscute sub numele de bunurile raialelor și-s situate în Țara Românească în regiunea Giurgiu, care fuseseră în mod succesiv uzurpate. Termenul în care ele vor trebui să fie înapoiate, va fi fixat prin firme, care vor fi adresate celor în drept“¹¹⁸).

Firmele, prevăzute de hătișerif, nu au fost însă date. De aceea, atît convenția de la Akerman¹¹⁹), cît și hătișeriful din 1826¹²⁰), vor repeta dispozițiunea fără nici un efect practic, deoarece nu se fixează un termen înăuntrul căruia trebuia să se facă înapoierea acestor bunuri. Abuzurile cu acapararea de pămînturi aparținînd locuitorilor Principatelor continuă și după 1802.

Dispozițiuni legate de invazia pasvangiilor. Față de situația grea, rezultată de pe urma acestei invazii, hătișeriful din 1802 vine cu o serie de măsuri, menite să ușureze momentan situația țării. Se poruncește domnului și boierilor să nu negligeze nimic pentru a grăbi evacuarea țării lor de către trupe și să întrebuințeze mijloacele care să contribuie la pacea gărzilor din orașe¹²¹). Moldova trebuie să vie și ea în ajutorul Munteniei, la plata trupelor ce o păzesc pe aceasta, printr-un impozit particular echitabil, ce se va fixa printr-un alt ordin special¹²²).

În continuare, se dispunea ca „de îndată ce domnul va percepe sumele a căror arătare e necesară, după trebuința de a plăti aceste gărzi, voința mea supremă este ca raialele din Țara Românească să se bucure de o scutire totală de impozite, pe timp de un an“¹²³). Dispozițiunea aceasta, ce se repetă în fiecare tratat, începînd cu articolul XVI al tratatului de la Cuciuc-Cainargi, era destul de eficace în scopul pe

¹¹⁷ Sturdza D. A., *Aote și documente*, vol. I, pp. 253—255.

¹¹⁸ *Ibidem*, pp. 261—262.

¹¹⁹ *Ibidem*, pp. 316.

¹²⁰ Lahovari G. I., *Hătișeriful din anul 1826*, în „Convorbiri literare“, 1887, pp. 588—589.

¹²¹ Sturdza D. A., *o. c.*, vol. I, p. 260.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem*.

care-l urmărea, acela de a ajuta la „repopularea provinciilor“¹²⁴), după cum o mărturisește în mod explicit hatihumaiumul din 1792¹²⁵).

Prosperitatea economică din primii ani ai domniei lui Alexandru Ipsilanti, descrisă de Dionisie Eclesiarhul¹²⁶), se datorește în primul rînd scutirii de tribut pe timp de doi ani, prevăzută în tratatul de la Cuciuc-Cainargi.

Măsura trebuia să dea aceleași rezultate și după anul 1802, dacă s-ar fi aplicat cu strictețe. Prosperitatea trebuia să decurgă din faptul că țara ne mai fiind secătuită de banii ceruți de Poartă, aceștia ar fi ajutat la întărirea pieții interne. Cu toate impozitele noi, pe care le va pune Constantin Ipsilanti, în anul 1803, se înregistrează o ușoară îmbunătățire, observată și de Reinhard, în anul 1806¹²⁷).

În concluzie, clauzele privitoare la raporturile dintre Țara Românească și Imperiul otoman, au un caracter prohibitiv, delimitativ, stabilind măsura în care Poarta are dreptul să se amestece în treburile interne ale Munteniei și obligațiile acesteia din urmă față de Poartă. Teoretic, imixtiunile și abuzurile turcești sînt îngădite, iar piața internă pare să fie scutită de toate vexațiunile, care o împiedecau să se consolideze. Mărfurile ridicate de turci, în cadrul monopolului, sînt plătite la preț curent, tributul și celelalte obligații bănești, fixate cu precizie, micșorează posibilitățile de a se scoate prea mulți bani din țară, abuzurile particularilor interzise, pămînturile locuitorilor, acaparate de turci, promise a fi înapoiate. Se oferă posibilitatea reparării pagubelor suferite de pe urma invaziei pasvangiilor, prin scutirea de tribut, pe timp de un an. Toate aceste măsuri corespund năzuințelor boierimii producătoare de cerea e-marfă și necesităților obiective ale dezvoltării economiei de schimb. Ele vor servi această dezvoltare în măsura în care turcii vor înțelege, sau vor fi siliți, să le respecte.

2. Clauze privitoare la organizarea internă a Principatelor dunărene. Hatîșeriful din 1802 cuprinde un șir de clauze ce se referă la organizarea internă a Principatelor dunărene. Ele se referă: 1. la durata domniei; 2. la modul cum trebuiesc repartizate și percepute dările; 3. la drepturile boierimii în ocuparea dregătoriilor și în stabilirea modului de administrare a instituțiilor publice.

¹²⁴ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 583.

¹²⁵ „În același spirit de milă pentru raiale și pentru locuitorii, mai ales ai Țării Romînești, și pentru a completa măsurile necesare pentru repopularea provinciei, s-a dat alt comandament în favoarea lor, ca timp de doi ani, să aibă dispensă pentru acest termen, să se urmeze pentru capitație, donative la bairam, la scară, veniturile și darurile Domnului, regulamentele de mai sus...“; Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 259.

¹²⁶ „Au fost vremuri bune și s-au deschis toate schelele hotarelor împrejur, boierimea sporea întru slujbele lor, și de către turci nici o supărare nu era, negustorii se bătea cu alisherîșurile lor, la cișlig, meșugărelii sporea în lucrarea sa, țărani își lucrau pămînturile lor, nesupărați cu greutatea de dajdi, toți se bucura și fără grijă petrecea, eftinătatea la toate era la mărfuri și la dobitoace“; Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Romînești*, p. 15.

¹²⁷ Reinhard, *Revue historique*, an. XII, pp. 35—36.

Aceste clauze au, ca și precedentele, un caracter delimitativ, stabilind pînă unde poate merge amestecul turcesc în treburile interne ale Principatelor dunărene. Unele dintre ele sînt simple clauze rezervative, deoarece lasă anumite domenii pe seama boierilor, fără a fixa vreo normă de activitate în aceste domenii.

Domnia. Cea mai importantă, dintre toate hotărîrile hatiserifului, este aceea referitoare la domnie. În secolul al XVIII-lea, instituția domniei este mult slăbită, față de secolele anterioare, datorită sistemului, permanentizat de Poartă, de a vinde scaunele acestor țări, celor care ofereau mai mult. Epoca aceasta, în care majoritatea domnilor sînt numiți dintre grecii din Fanar, este numită impropriu „epoca fanariotă”, pentru că, pe lângă acești greci, sînt numiți domni și din unele familii românești, cum este aceea a Racovițeștilor ¹²⁸). Cu timpul, sporind concurența între familiile grecești, cele românești au fost înlăturate. Prin vinderea acestor tronuri, Poarta și marii demnitari turci își creau venituri suplimentare, care, datorită concurenței dintre candidați, creșteau mereu ¹²⁹).

În acelaș timp, se abolea vechiul obicei ca domnii să fie în prealabil aleși de boieri. Sistemul nu era nou căci, și înainte de „epoca fanariotă”, au fost cazuri în care Poarta a numit direct pe domni, fără a aștepta alegerea boierilor. De altfel, sistemul nu se permanentizează imediat după ce Poarta a început să numească în mod constant în domnie greci din Fanar. De la fuga lui Dimitrie Cantemir și mazierea lui Ștefan Cantacuzino și pînă în anul 1731, cînd se renunță complet de către Poartă să mai aștepte alegerea domnilor, aceștia deși sînt greci din Fanar, sînt aleși mai întîi de către boieri ¹³⁰).

Poarta renunțase să mai numească domni pămînteni, datorită repetatelor dovezi de necredință, din partea acestora, și tendinței generale de apropiere de puterile creștine, Rusia și Austria. Noii domni prezentau mai multă siguranță, deoarece ei erau recrutați în general dintre foștii dragomani ai Porții, cu state de serviciu verificate. Importanța deosebită pe care o prezentau Principatele dunărene pentru Imperiul otoman, impune Porții obligația să numească la conducerea acestor țări oameni ei de încredere ¹³¹).

Astfel, autoritatea domnului, în raporturile cu turcii, este considerabil micșorată. El devine asimilat unui pașă cu două tuiuri ⁵) și este cu foarte mare ușurință schimbat din domnie, datorită concurenței celorlalți pretendenți, care ofereau mai mult. La început domnii sînt mutați de pe un tron pe altul, schimbîndu-se între ei, pentru ca Poarta să aibă ocazia să încaseze taxele de numire și de confirmarea domniei ¹³²). Cu timpul și cu creșterea concurenței pentru tron schimbările

¹²⁸ Xenopol, *Istoria Romînilor*, vol. X, p. 95.

¹²⁹ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. III, pp. 214—215; Oțetea A., *Contribution à la Question d'Orient*, pp. 340—341.

¹³⁰ Oțetea A., *Tudor Vladimirescu și misiunea etristă în Țările Românești*, p. 29.

¹³¹ *Ibidem*, p. 30.

¹³² Reinhard, *Revue historique*, an. XII, p. 29; Oțetea A., *o. c.*, p. 31.

¹³³ Xenopol, *o. c.*, vol. X, p. 95. Sistemul acesta durează pînă în 1752. Tronul costă pe domni 1500—2000 pungi. Oțetea A., *Contribution à la Question d'Orient*, p. 341.

sînt mai dese, iar numărul familiilor concurente crește și el ¹³⁴). Consecința e că tronurile încep să fie atribuite pe prețuri din ce în ce mai mari. Domnii vin în țară înglobați în datoriile contractate pentru obținerea domniei. Preocuparea lor este deci de a strînge cît mai repede banii necesari tributului, achitării creditorilor și strîngerii unor fonduri de rezervă, pentru o nouă candidare la tron, în caz de mazilire ¹³⁵). De aceea ei nu au vreme să se ocupe de buna administrare a țării și lucrul nu trebuie să fie reproșat lor, ci sistemului nenorocit care îi obliga la aceasta. Chiar și domni bine intenționați, ca Grigore Ghica și Alexandru Ipsilanti, nu pot face altfel ¹³⁶).

Pentru țară, sistemul era însă dezastros. În loc să fie un factor de ordine, care să ajute la dezvoltarea economică, așa cum ajutase monarhia absolută în Apus, domnia dezorganizează producția prin fiscalitatea crîncenă pe care o intronează și prin spolierele pe care le patronază.

Nevoile de a lărgi piața internă, împing pe boieri la luptă pentru întărirea instituției domniei ca, astfel întărită, să le servească intereselor lor economice și politice. În această luptă, boierimea caută și obține sprijinul Rusiei.

În propunerile de pace din 1773, Rusia cere ca Grigore Ghica să fie numit domn ereditar în Țara Romînească ¹³⁷). Prin tratatul de la Cuciuc Cainargi, domnii primeau dreptul de a avea reprezentanți creștini, la Constantinopol, iar acești reprezentanți urmau să se bucure de dreptul ginților ¹³⁸). Arzul muntean din 1774 cerea ca domnul să fie pămîntean, ales pe viață, iar la moarte țara să poată alege altul ¹³⁹). Boierii chiar se grăbesc și aleg domni pe Ștefan Pîrscoveanu și Manoli Vodă Roșet ¹⁴⁰). Lipsa de unitate a boierimii face ca Poarta să nu ia în considerație alegerea. Ea întîrzie chiar să numească noi domni motivînd că, de vreme ce țara se bucură de scutire de tribut pe timp de doi ani, nu se simte nevoie de domni ¹⁴¹).

Hatiumaiumul din 1774 dă o garanție că „domnii, pînă nu vor face vre o vină adeverită..., să nu se mazilească ¹⁴²), dispoziție repetată și în senedul din 1783 ¹⁴³) și în hatiumaiumul din 1784 care prevede că „voievozii să nu fie depuși pînă nu apare vre-un semn evident de răz-

¹³⁴ După 1752, numărul familiilor ce concurează pentru tron crește. El va crește și mai mult după războiul din 1769—1774. Xenopol, *Istoria Romînilor*, vol. X, pp. 95—96.

¹³⁵ *Ibidem*, pp. 96—97; Oțetea Tudor Vladimirescu, p. 32.

¹³⁶ Xenopol A. D., *op. cit.*, vol. X, pp. 98—99.

¹³⁷ *Ibidem*, vol. IX, p. 138.

¹³⁸ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 583.

¹³⁹ „Domnii noștri, ca din vechime, să se aleagă dintre noi pămîntenii și, prin plecata a noastră anafora, să se întărească de către prea înalta Împărăție și să fie nesupărați și nestrămutați în toată viața lor, iar și după ce-și vor da sfîrșitul vieții lor, alegerea de domn nou să se facă iarăși dă la noi, și așa să se întărească de la prea puternica Împărăție”; Urechia, *o. c.*, vol. I, pp. 14—15. La fel cer și boierii moldoveni. *Ibidem*, p. 18.

¹⁴⁰ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. II, p. 171.

¹⁴¹ Urechia V. A., *o. c.*, vol. I, p. 125.

¹⁴² *Ibidem*, p. 575.

¹⁴³ Senedul din 1783 prevede: „Nu se va lua nimic domnilor pentru a fi confirmați în locurile lor și, cu excepția cazului cînd au comis vre un delict bine constat, ei nu vor putea fi depuși”. D. A. Sturdza, *Acte și documente*, vol. I, p. 193.

vrătire“, acest regulament urmînd să fie executat „conform tratatelor deja încheiate între puternica noastră împărăție și curtea Rusiei“¹⁴⁴). Dispozițiile nu sînt aplicate decît în ceea ce privește Alexandru Ipsilanti (1774—1782), care va avea o domnie de aproape 8 ani, excepțional de lungă, pentru acele timpuri. Restul domnilor vor fi maziliți cu extrem de mare ușurință, iar trei dintre ei vor sfîrși uciși din ordinul Porții: Grigore Ghica (1777), Nicolae Mavrogheni (1790) și Constantin Hangerli (1799).

De aceea, lupta boierilor pentru domn ales pe viață continuă. Condițiile prezentate de Rusia, la pacea de la 1792, prevedeau că „Poarta nu va fi în drept, sub cuvînt de felonie, de a schimba domnii pe viitor“¹⁴⁵). Mai categoric, boierii munteni pretindeau cam în aceeași epocă „ca alegerea domnilor să fie statornicită definitiv, anume ca un număr restrîns de alegători, luați din cele trei stări, să aleagă după lege pe domn“¹⁴⁶). La pacea de la Iași (1792), rușii cer ca domnii să fie menținuți de Poartă, în funcție, șapte ani¹⁴⁷). În februarie 1793, boierimea munteană cere domnia ereditară pentru familia lui Alexandru Moruzi¹⁴⁸).

Dar toate încercările au rămas zadarnice. Tronurile se atribuie mai departe prin licitație, domnii sînt maziliți cu cea mai mare ușurință, mai mult chiar, Constantin Hangerli sfîrșește prin a fi ucis. Evenimentele anului 1802 scot din nou în evidență necesitatea unei domnii consolidate, capabile să facă față greutăților și să asigure liniștea. De aceea boierii pribegi cer „ca domnul să fie ales pe viață“, fixîndu-și chiar preferințele asupra lui Constantin Ipsilanti¹⁴⁹).

Hatîșeriful din 1802 nu satisface integral această cerere. Se hotăra ca: „De acum înainte, timpul de gestiune al domnilor e fixat la șapte ani întregi, începînd din ziua numirii lor. Atît timp cît nu va fi din partea lor un delict dovedit, ei nu vor putea fi depuși din scaun înainte de termenul fixat mai sus; în așa fel încît, dacă în timpul celor șapte ani un domn va fi acuzat de vre-o greșeală, Sublima Poartă va trebui să înștiințeze pe trimisul Rusiei, și dacă după verificarea făcută de o parte și de alta va fi evident și constatat că susnumitul domn este într-adevăr vinovat, atunci va fi permis, dar numai în acest caz, de a fi depus“¹⁵⁰).

Durata de 7 ani a domniei era puțin față de cererile boierilor, dar era foarte mult față de situația de fapt, în care domnii erau înlocuiți cu cea mai mare ușurință, numai ca Poarta să aibă ocazie să stoarcă tot mai mulți bani. V. A. Urechia apreciază nejust că „prin acest act scade [autoritatea] domnitorilor, reduși la domnii de 7 ani“¹⁵¹), pentru că în această epocă, exceptînd pe Alexandru Ipsilanti, nici un domn

¹⁴⁴ V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, vol. I, pp. 917, 921.

¹⁴⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 440.

¹⁴⁶ Iorga N., *Convorbiri literare*, 1901, p. 1129. Iorga o socotește prematură cererea. *Ibidem*, p. 1125.

¹⁴⁷ Wilkinson, *Tableau historique*, pp. 89—90.

¹⁴⁸ Cererea în Iorga, *Convorbiri literare*, 1901, pp. 1117—1123. Turcii resping *Ibidem*, p. 1125.

¹⁴⁹ Ruffin către Talleyrand, în Hunmuzaki, *Doc., Supl.* I², p. 228.

¹⁵⁰ Stundza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 260.

¹⁵¹ Urechia V. A., *o. c.*, vol. VIII, p. 716.

n-a rămas în scaun 7 ani ¹⁵²). Real domnia era puternic consolidată și ea trebuia să aibă ca urmare o stabilizare în situația politică a țării, fără de care economia nu putea să prospere. Prevederea, ca domnii să nu fie depuși decât în cazul „cînd ar fi comis vre un delict bine constatat“, prezentă și în senedul din 1783, a fost cu regularitate călcată de Poartă. De aceea, hotărîrea din 1802, ca vina să fie constatată de ambele împărății, era singura măsură în stare să facă pe turci să-și respecte angajamentele luate. Fără garanția Rusiei, oricît ar fi promis Poarta, ea nu ar fi ținut pe domni în funcție 7 ani. Garanția Rusiei constituia tocmai acel instrument care va determina modul de aplicare al acestei dispoziții.

Modul de repartizare și percepere a dărilor. Obligațiile bănești ale Principatelor dunărene, față de Poartă, constînd din plata tributului și cheltuielile domnilor pentru obținerea și păstrarea domniei, reclamau sume extrem de mari, depășind cu mult posibilitățile normale de plată, ale acestor țări, în secolul al XVIII-lea. Pentru a face față acestor nevoi de bani, domnii recurg la toate mijloacele fiscale legale și mai ales ilegale, imprimînd epocii acea pecete de fiscalitate excesivă, care o caracterizează. Cererile excesive de bani nu încep însă cu domniile famariote. Ele sînt anterioare acestor domnii și se accentuează încă de pe vremea lui Constantin Brîncoveanu ¹⁵³). În secolul al XVIII-lea, ele însă se permanentizează și cresc neconținut, apăsînd cu toată povara lor asupra țărănimii. De altfel, întreaga administrație a țării, de care domnul dispunea în mod absolut, ca și de resursele țării, avea scop unic de a stoarce tot mai mulți bani, pentru a îndestula pe turci, pe domni și pe boieri ¹⁵⁴). Jaful era temelia întregului sistem de orînduire ¹⁵⁵).

Deși măsurile fiscale trebuiau să aibă aprobarea Divanului, domnii trec totdeauna peste această aprobare ¹⁵⁶).

În trecut veniturile țării și ale domniei erau comune dar, pentru a-și feri veniturile de cererile crescînde ale Porții, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, domnii își separă veniturile de cele ale țării, rezervîndu-și izvoare speciale pentru alimentarea acestor venituri ¹⁵⁷). De aceea o parte din dări va servi la alimentarea cămării domnești, pentru cheltuielile particulare ale domnilor, iar altă parte pentru visteria ce acoperea cheltuielile generale ale statului: tributul către turci și plata funcționarilor statului ¹⁵⁸).

Visteria statului se aprovizionează în primul rînd din bir, care era un impozit personal (capitație), plătit de toți bărbații mai mari de 16 ani, cu excepția scutelnicilor ¹⁵⁹). Capitația constituia 2/3 din toate veniturile

¹⁵² „Depuis l'époque où ce système fut introduit, jusqu'au commencement du siècle présent, c'est-à-dire depuis un espace des quatre-vingt-dix ans, la Valachie seule a passé dans les mains des quarante princes différents, sans compter le temps qu'elle fut occupée par les Russes, depuis 1770 jusqu'à 1774, par les Autrichiens et les Russes, de 1789 à 1792 et de nouveau par les Russes, de 1806 à 1812. Wilkinson, *Tableau historique*, p. 89.

¹⁵³ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. III, p. 316.

¹⁵⁴ Oțetea A., *Tudor Vladimirescu*, p. 151.

¹⁵⁵ Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii, stăpînii*, tom. I, București 1907, p. 393.

¹⁵⁶ Oțetea A., *o. c.*, p. 51.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ *Ibidem*, pp. 51, 54. a

¹⁵⁹ Wilkinson, *o. c.*, p. 60.

ordinare. Există și o capitație extraordinară compusă din pocon (dar de paște), din mucarerul mare, ce însemna confirmarea domnului la 3 ani, și din mucarerul mic, pentru confirmarea anua'ă. Când nu ajunge capitația ordinară, sau la cererile excesive ale Porții, se adaugă o dare nouă, ajutorința, la care contribuie foarte rar și boierii, prin abonare, într-o anume proporție. Breslele de proprietari liberi și negustorii plătesc, tot prin abonare, o cotă, ce reprezintă cam 1/7 din cea plătită de țărani¹⁶⁰). Țăranii plătesc birul pe sat, în cadrul căruia se face repartitia pe locuitori¹⁶¹). Pentru asigurarea plății capitației, în 1739, Constantin Mavrocordat o împarte în 4 sferturi, a 2,5 piaștri, la care se adaugă în 1741 al cincilea sfert, iar în 1745 să se adauge al șaselea. În 1757 sînt 12 sferturi pe an, ca și în 1766. Alexandru Ipsilanti reduce numărul sferturilor la patru, pentru ca tot el să adauge, în 1777, sfertul cinci și, în 1778, sfertul șase. Toate aceste măsuri, care aveau de scop să asigure strîngerea birurilor, nu dau rezultate pentru că numărul famiiliilor impozabile scade de la 147.000, cît erau în 1739, la 75.000, în 1775, și la 70.000, în 1802¹⁶²). Slujbașii statului erau plătiți de Casa Răsurilor, din o cotă specială, adăugată la celelalte impozite, numită răsura¹⁶³).

Pentru alimentarea cămării domnești erau impozitele indirecte¹⁶⁴), ca vămile și salinele¹⁶⁵). La acestea se adaugă impozitele pe animale: goștinăritul pentru cai, plătit și de boieri, ierbăritul pentru păscut, oieritul, pe care boierii nu-l plătesc decît dacă au turme mai mari de 500 de oi, dijmăritul pe stupi și pe rîmători, apoi vinăritul, tutunăritul și pogonăritul și uneori văcăritul, care lovea în vitele de muncă ale țăranilor¹⁶⁶). Doamna avea veniturile ei particulare, provenind din birul pe țigani, ce producea 200.000 de lei anual¹⁶⁷).

Toate aceste impozite fac ca veniturile Țării Românești să crească neconștient de la 2.435.102, cît erau în 1760, la 5.000.000, între 1802—1803¹⁶⁸). Dintre toate, darea cea mai grea o constituie capitația care în 1760 reprezintă 1.946.941 lei, din totalul veniturilor de 2.435.102 lei, din care 1.738.941 lei sînt plătiți de țărani, iar în 1802, 3.300.000 lei din 5.000.000 lei venit, țărănimia plătind și de această dată cota cea mai mare de capitație, 3.000.000 lei, ceea ce reprezintă aproape 90%¹⁶⁹). Deci majoritatea zdrobitoare a sarcinilor fiscale apasă asupra țărănimii. Tabloul veniturilor Țării Românești pentru anul 1782 este foarte semnificativ în acest sens.

¹⁶⁰ Reinhard, *Revue historique*, an. XII, pp. 43—44.

¹⁶¹ Tharnton Th., *Starea de acum din obînduirea geograficească, orășenească și politicească a Prințipurilor Valahiei și a Moldovei*, p. 81.

¹⁶² Reinhard, *o. c.*, pp. 128—131.

¹⁶³ Oțetea A., *Tudor Vladimirescu*, p. 55.

¹⁶⁴ Ruseaturile

¹⁶⁵ Se plătea vamă, pentru mărfurile importate, 3% de străini și 10% de autohtoni. Exportul da principalul venit și era arendat. La vamă se adaugă lumăritul pe sobele de la orașe. Salinele, exploatate cu răufăcători, dau prin arendă un venit anual de 500.000 de piaștri, fără a scădea cheltuielile. Reinhard, *o. c.*, p. 45.

A. Wilkinson, „*Tableau historique*”, pp. 60—61.

¹⁶⁶ A. Wilkinson, *o. c.*, pp. 44—45; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. III, pp. 316—321; Oțetea A., *o. c.*, p. 51.

¹⁶⁷ Oțetea A., *o. c.*, p. 53.

¹⁶⁸ Reinhard, *o. c.*, pp. 246—247.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

Veniturile Țării Românești în anul 1782

Birul țăranilor	2.200.000 lei
Birul breslelor	200.000 lei
Birul a 13.000 familii din Transilvania	140.000 lei ¹⁷⁰⁾
Ocnele	300.000 lei
Vămile	200.000 lei
Oieritul	280.000 lei
Dijmăritul	70.000 lei
Bichetăritul	60.000 lei
Tutunăritul	60.000 lei
Total	3.150.000 lei ¹⁷¹⁾

Sarcinile sînt cu atît mai mari pentru țăranime, cu cît ele nu apasă asupra întregii țăranimi, ci numai asupra unei părți, „jumătate din locuitorii țării erau scutiți de bir“ ¹⁷²⁾. Boierii și clerul erau scutiți în întregime ¹⁷³⁾. Neamurile, mazilii, rușaii și breslași plăteau contribuții individuale reduse, de 20, de 15, sau de 12 lei, fiind scutiți și de podvezi, pe care le executau numai în cazuri excepționale ¹⁷⁴⁾. Există de asemenea marea categorie a poslușnicilor și scutelnicilor, contribuabili ai boierilor, care erau scutiți de dări față de stat ¹⁷⁵⁾. Ei înlocueau pe vechii rumîni, eliberați de Constantin Mavrocordat în 1746. Numărul lor depindea de rangul boierului și nu de întinderea moșiei ¹⁷⁶⁾.

În această situație, țăranii birnici o duc și mai rău. Mulți țărani, neputînd plăti, fug. Fiscalitatea grea duce la ascuțirea luptei de clasă, ce se concretizează în această fugă, cu consecințe grave:

1. — depopularea țării ¹⁷⁷⁾ și 2. — rărirea mîinii de lucru, fapte care prejudiciază interesele boierimii producătoare de cereale și vite marfă.

¹⁷⁰ Apreciind numărul familiilor impozabile la 100.000, deși în general este mult inferior, revine de familie 22 lei, pe cînd pentru familiile din Transilvania abia este de 11 lei, deci pe jumătate.

¹⁷¹ Cifrele după Thornton, *Starea de acum din oblăduirea geograficească, orășenească și politicească a Prințatelor Valahiei și a Moldovei*, p. 82. cf. P. S. Aurelian, *Schiță asupra stării economice a Romîniei în secolul al optu-spre-zecelea*, p. 113.

¹⁷² Oțetea A., *Tudor Vladimirescu*, p. 55.

¹⁷³ Aurelia P. S., o. c., p. 137; boierii, mazili și mănăstirile plăteau oieritul numai la trei ani odată.

¹⁷⁴ Angelescu C., *Denumirea instituțiilor și a mecanismului cu care se guverna Romînia, înaintea promulgării și a punerii în lucrare a Regulamentului organic*, Buc. 1878, p. 25.

¹⁷⁵ Scutelnicii dau 60—80 lei pe an, în două rate. Poslușnicii, dați după moșie și nu după dregătorie, dau contribuțiile în natură, *Ibidem*, p. 26.

¹⁷⁶ Reinhard, în *Revue historique*, an. XII, p. 32.

¹⁷⁷ Catagrafiile secolului al XVIII-lea, făcute în scopul reformelor fiscale, nu dau decît numărul contribuabililor, care este aproape stagnant. Înmulțind acest număr cu patru, numărul mediu al membrilor unei familii, populația țării nu depășește în timpurile bune cifra de 750.000, pentru ca în timp de război să scadă pînă la 450.000 locuitori. Reinhard, *Rev. hist.*, pp. 131—133; cf. Jurnalul lui Langeron în Hurmuzaki, *Doc. Supl.* I³, p. 79. Rărirea populației miră de altfel pe călători, care, într-o vreme în care Europa era destul de slab populată, remarcă acest lucru, afirmînd că țara ar putea hrăni o populație de 5 sau 6 ori mai numeroasă. Xenopol A. D., *Istoria Romînilor*, vol. X, p. 119.

O altă latură negativă a acestei fiscalități este că majoritatea veniturilor, realizate prin această fiscalitate crincenă, nu rămân în țară ci iau calea Constantinopolului sub forma de tribut, daruri obișnuite, cheltuieli anuale pentru menținerea în post sau pentru acoperirea cheltuielilor de numire, prea puțin rămânând pentru administrația țării. Astfel, după tabloul întocmit de Reinhard, din suma de 4.749.000, cât reprezintă cheltuielile pe un an, de abia 800.000 sînt afectați cheltuielilor cu administrația, restul luînd calea Constantinopolului, sub diverse forme¹⁷⁸). Consecința e că țara se golește de bani, fără ca boierimea să profite de pe urma acestei fiscalități. Din contra, ea își vede serios amenințate interesele legate de dezvoltarea pieții interne.

De aceea, în cererile din 1770, deputații munteni insistă ca „veniturile țării... să se îndrepteze acum după rînduiala Rusiei”¹⁷⁹), cerînd să se lase țării o parte din venituri pentru trebuințele ei. În arzul din 1774, de asemenea, se cere rînduirea veniturilor după obiceiul din vremea lui Mohamet al IV-lea și „cele nouă scorniri să se scază” și „să nu se ceară vre-o altă dare”¹⁸⁰).

Hatıhumaiumul din 1774 fixează principiul că „raialele din Valahia și Moldova.. vor plăti de acum proporțional cu posibilitățile lor, capitația”¹⁸¹). Alexandru Ipsilanti duce o activitate rodnică în domeniul fiscal, scăzînd dările și înlocuind sferturile lui Mavrocordat, al căror număr se multiplicase mereu, cu patru sâmi. El ia măsuri și contra funcționarilor, care storceau poporul, și fixează birul pe sate, prin cislă¹⁸²). Măsurile lui nu sînt însă durabile, pentru că răul cel mare îl constituiau însăși cererile abuzive de bani ale turcilor.

Prin senedul din 1783 se recomandă domnilor să aibă „totdeauna grija ca contribuțiile, care trebuie să fie suportate în mod egal de toți, să fie ridicate asupra tuturor, după cum vrea dreptatea; deoarece, sub pretext nefondat, unii sînt exceptați, partea lor să nu cadă în sarcina altei raiale care și-a satisfăcut pe a ei, și ca, departe de a acorda asemenea privilegii, cea mai dreaptă balanță să fie mereu păstrată”¹⁸³). Măsura nu este aplicată pentru că în același an s-a introdus unitatea fiscală *lude*, compusă din cinci familii de contribuabili, solidar responsabile la plata impozitelor, astfel încît, dacă un contribuabil fugea, cota sa o plăteau cei rămași¹⁸⁴).

Către sfîrșitul secolului fiscalitatea crește. Nicolae Mavrogheni, din necesitatea de a plăti oastea pe care o întocmise, vinde cu sila caftane, iar „birurile, podvoadele, zaherealele nu mai înceta de pe locuitorii țării, vinăriciul, oieritul, dijmăritul îl lua îndoit și întreit. Vai și amar de țeară ce era atunci”¹⁸⁵).

În cererile din 1801, boierii acuză pe Constantin Mavrocordat că

¹⁷⁸ Reinhard, *Revue historique*, an. XII, p. 141.

¹⁷⁹ *Arhiva Romînească*, 1860, p. 211.

¹⁸⁰ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 15.

¹⁸¹ Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 253.

¹⁸² Xenopol, *Istoria Romînilor*, vol. IX, pp. 171—177.

¹⁸³ Sturdza D. A., *o. c.*, vol. I, p. 259.

¹⁸⁴ Oțetea A., *Tudor Vladimirescu*, p. 55.

¹⁸⁵ Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Romînești*, p. 38.

„a făcut catagrafia poporului pentru a putea să ceară mai multă dare și a orînduit pecetluirea de bir“¹⁸⁶).

Constantin Hangerli (1797—1799) reînființează văcăritul, ce fusese desființat cu blestem și, invocînd cererile de zaharea de la Vidin, obține deslegarea Patriarhiei. Profitînd de zăpada mare din timpul iernii, el pune să se facă recensămîntul vitelor. Opoziția boierilor nu folosește la nimic și chiar mănăstirile sînt impuse la această dare¹⁸⁷). Strîngerea acestei dări a dat naștere la abuzuri de necrezut, descrise foarte mișcător de Dionisie Eclesiarhul: „Ear slujbașii închidea oameni și muieri prin coșeri și-i înneca cu fumuri de gunoi și cu ardei-i afuma și-i ținea zîua și noaptea să dea bani, pe alții-i lega cu spatele la garduri, și-i bătea cu bicele, pe alții legați-i băga cu picioarele goale în zăpadă ge-roasă, așa chinuia pe creștini“¹⁸⁸). Aceeași fiscalitate crincenă are în anul 1801 și Mihail Suțu, care trebuise să plătească datoriile mari făcute pentru cîpătarea tronului, precum și oștile domnești și turcești ce apărau țara contra pasvangiilor. De aceea, după cum arată corespondentul anonim din București, pe la începutul anului 1802, situația țăranilor era deosebit de grea în ultimii zece ani, deoarece se scoteau prin mijloace brutale, de la un om care avea o pereche de boi și una pînă la două vaci, dări pînă la 120 lei pe an¹⁸⁹).

Ținînd seama de această situație, hotărîrile hatîșerifului din 1802 sînt perfect explicabile. Se dispunea că: „Pentru a distruge abuzurile care s-au introdus în legătură cu raialele ce se bucură de privilegii, cunoscuți sub numele de scute'nici, și pentru a degreva cu atît pe contribuabili, nici o raia, cu excepția numărului scutelnicilor înscrisi la visterie, nu va fi scutit de contribuții, toți vor suporta în mod egal sarcina“¹⁹⁰). „Este în mod absolut interzis percepitorilor să întrebuițeze orice fel de violență împotriva raialelor“¹⁹¹).

Se încerca prin asta să se fixeze capitația după puterea contributivă a fiecărui locuitor, nu aritmetic, după numărul gospodării/or, ci după averea fiecărui contribuabil, astfel „că toți vor suporta egal sarcina“. Pentru o mai mare ușurare, numărul scutelnicilor rămînea fixat la cei dinainte trecuți în registrele visteriei. Ca și dispozițiile senedului din 1783, dispoziția va rămîne inoperantă, deoarece puterea contributivă, fiind la aprecierea dăbilarilor, nu avea altă limită decît rezistența fizică a contribuabilului la mijloacele de constrîngere ale dăbilarilor, care nu vor înceta nici ele, deși sînt interzise în mod expres prin hatîșerif.

Scopul acestor măsuri este arătat în firmanul din noiembrie 1802: „ca să tragi toate raialele impregiurul, czștigznd mijloace și chipuri prin care să se întemeeze, odihna, răsuflarea, răpaosul, sporirea și bună starea țării“¹⁹²). El va fi imposibil de atins atît timp cît în calea cere-

¹⁸⁶ Iorga N., *Convorbiri literare*, 1901, p. 1126.

¹⁸⁷ Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țării Românești*, pp. 90—92, cf. Dionisie Fotino, *Istoria generației a Doctei*, II, p. 186. Știrea e dată și de Zilot Românul. Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, VIII, p. 160.

¹⁸⁸ Dionisie Eclesiarhul, *o. c.*, p. 93.

¹⁸⁹ Radu Rosetti, *Arhiva*, p. 369.

¹⁹⁰ Sturdza D. A., *Acte și documente*, I. p. 260.

¹⁹¹ *Ibidem*.

¹⁹² Papiu-Iliarian Al., *Tesauru de monumente istorice pentru Romînia*, vol. II, p. 308.

rilor excesive de bani din partea turcilor nu se va putea pune o piedecă serioasă.

Hatișeriful prevede de asemenea că „toate impozitele, veniturile și rechizițiile noi, stabilite după senedul din 1783, vor rămâne suprimate, și de pe această bază, domnii, în înțelegere cu boierii divanului, vor reglementa și repartiza, în modul cel mai just, contribuțiile anuale”¹⁹³). Ori senedul din 1783 recomandă domnilor să repartizeze contribuțiile asupra tuturor „în mod egal”, ceea ce duce la o îngrădire a abuzurilor domnilor, limitate de altfel și prin prevederea din 1802, ca aceste contribuții să se reglementeze și repartizeze în înțelegerea cu boierii divanului. Teoretic domnii sînt ținuți să se înțeleagă cu divanul, ceea ce reprezenta un punct cîștigat pentru boierime, care avea astfel posibilitatea să controleze politica fiscală a domnului. Practic domnii vor nescoti mai departe păreaa divanului. Această nesocotire este datorită, în primul rînd, aceluiași cereri excesive de bani din partea turcilor.

Drepturile boierimii în ocuparea dregătoriilor și în stabilirea modului de administrare a instituțiilor publice. Pentru a putea lua măsurile pe care li le dictau necesitățile schimbului de mărfuri, de care erau legați, boierii, în mod normal, tindeau să pună mîna pe conducerea țării. În intervențiile repetate, de a obține dreptul de a avea domni aleși de ei, nu trebuie văzut altceva decît încercarea de a-și asigura posibilitatea de a aduce la conducerea țării pe un reprezentant și apărător al intereselor lor de clasă. Dar interesele boierimii nu se opreau aici. Ea dorea în egală măsură să dețină controlul întregii activități politice a țării, ocupînd principalele dregătorii.

Ocuparea dregătoriilor ridica pentru boierimea pămînteană o problemă foarte dificilă, pentru rezolvarea căreia luptase vreme îndelungată: concurența grecilor.

Lupta contra elementului grecesc este mult mai veche decît epoca de care ne ocupăm. În secolul al XVIII-lea ea devine însă mai acută decît în epocile anterioare¹⁹⁴) deoarece domnii, fiind greci din Fanar, se sprijină, și sprijină la rîndul lor, pe acești greci. Alături de boierimea autohtonă se ridică împotriva grecilor noi veniți, în care văd niște unelte ale turcilor, chiar grecii veniți mai demult, care se împămînteniseră la noi.

Boierii și reprezentanții lor cronicarii aduceau grecilor două învinuiri:

- 1) Din cauza lor boierii vechi nu mai încap în nici o pîine, și
- 2) Grecii storc țara de bani prin meșteșugurile lor¹⁹⁵).

Ambele acuzații sînt reale și ele scot în evidență în mod c'ar că toată rivalitatea dintre pămînteni și greci avea la bază interesele eco-

¹⁹³ Sturdza D. A., *Acte și documente*, I, p. 260.

¹⁹⁴ Xenopol A. D., *Istoria Romînilor*, vol. X, pp. 93—94, împarte lupta contra elementului grecesc în trei stadii: 1) pînă la Mihai Viteazu, lupte crîncene împotriva elementului grecesc, ce reprezenta stăpînirea turcească; 2) de la Mihai Viteazu, pînă pe la 1700, revoluții contra elementului grecesc, ce iese însă totdeauna învingător, deoarece cîștigă poziții în Principate și 3) secolul al XVIII-lea, de stăpînire totală grecească.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 102.

nomice, din care derivă chiar și purtarea neomenoasă a domnilor fanarioți față de boierii autohtoni¹⁹⁶).

Principalul motiv de rivalitate îl constituie ocuparea dregătoriilor. Domnii fanarioți veneau în țară înconjurați de rude și de creditori, pe care-i ridicau în slujbe, deschizându-le astfel posibilitatea de a intra în rîndul boierilor. Apoi ei aveau dreptul de a conferi titluri boierești și, cum acest drept constituia un izvor însemnat de venituri pentru camera domnească, domnii au făcut uz de el¹⁹⁷). Astfel boierii pămînteni se vedeau îndepărtați de la unul din principalele mijloace de îmbogățire și parvenire.

Lupta pentru ocuparea dregătoriilor se explică prin posibilitățile de parvenire și de îmbogățire pe care le ofereau dregătoriile și prin nevoile crescînde de bani ale boierimii, pe care transformările economice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o făcuseră iubitoare de lux.

De la Constantin Mavrocordat (1739) nu se mai acorda decît boieria pe care o conferea slujba, boierii fiind împărțiți în două categorii: boierii mari (veliți), ai căror urmași, neamurile, nu plăteau bir, și boierii de rangul al doilea, ai căror urmași, mazilii, plăteau un impozit special. Deci dintr-un început dregătoria prezenta avantajul că atrăgea după sine boieria, care se bucura de avantajii fiscale.

Cel mai mare avantaj pe care-l asigura însă dregătoria erau posibilitățile de cîștig și de căpătuire, într-o vreme în care banul era singurul mijloc de a parveni și slujba unica posibilitate de a se căpătui¹⁹⁸).

În secolul al XVIII-lea dregătorii nu mai sînt slujitori de curte ci de stat, avînd, în loc de leafă, veniturile unui tîrg¹⁹⁹).

În administrația județelor erau folosiți ispravnicii, numiți anual de domn, la propunerea marelui vistiernic, de care depindeau. Deși aveau leafă anuală de 5000 piaștri, ispravnicii nu o încasau niciodată, ci o lăseau marelui vistiernic, împreună cu alte daruri, încît veniturile acestuia, de la ispravnici, se ridicau anual de la 30 pînă la 50.000 de piaștri²⁰⁰). În schimb ispravnicii, deținînd în ținuturile administrate de ei întreaga putere administrativă, judecătorească, fiscală și polițienească, realizau mari venituri, prin percepere de biruri grele și de gloabe, în procesele pe care tot ei le judecau. Gloabele formau sursa cea mai importantă de venit, iar ispravnicii deschideau adesea procese, chiar împotriva voinței împricinaților, pentru a avea ocazia de a percepe gloaba. De aceea toată lumea fugea de procese²⁰¹).

Posibilitățile acestea de venituri, havaeturile, făceau pe toți să alege după ocuparea de funcții. „Toată lumea considera slujba ca un mijloc de procopseală și căuta să scoată cît mai mult din ea. Domnul

¹⁹⁶ Xenopol A. D., *Istoria Romînilor*, vol. X, pp. 106—108. Pînă pe la 1718, domnii chiar ucid pe boieri, după aceea însă se mulțumesc a-i pedepsi cu bătaia. Unii domni încearcă o apropiere de boierimea autohtonă.

¹⁹⁷ Oțetea A., *Tudor Vladimirescu*, p. 58.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 60.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 46.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 47. Documentele timpului redau numeroase cazuri de procese deschise de ispravnici, chiar împotriva voinței păgubașului. Wiborn relatează un caz în care păgubașul, după ce i se restituie obiectele furate, îl roagă să nu spună nimic la agie, pentru că ar fi silit să deschidă proces și să sufere o pagubă mai mare. *Ibidem*, p. 48.

își cumpăra scaunul de la turci și vindea la rîndul său slujbele statului acelor care ofereau mai mult. Marii dregători vindeau slujbele subalterne, și așa mai departe pînă la ultimele grade ale ierarhiei. La cine ar fi putut găsi recurs victimele unui sistem, în care toți slujbașii, de la domn pînă la ultimul vătășel, erau complici²⁰²). Constantin Mavrocordat a desființat havaeturile, dînd slujbașilor leafă, dar acum slujbașii, deși au leafă, continuă să ia havaeturi²⁰³).

În lupta care se dă pentru ocuparea slujbelor, boierii pămînteni au de împlinit concurența grecilor, oamenii de încredere ai domnului. De aci lupta pentru îndepărtarea grecilor din dregătorii, pe care vor să le exploateze doar în folosul lor.

Deși compoziția divanurilor rămîne preponderent romîneasă, iar principalele dregătorii sînt ocupate de băștinași, totuși concurența grecilor este intolerabilă, pentru că ei ocupă slujbele cele mai rentabile, dregătoriile financiare. Astfel alături de un mare vistiernic romîn există un al doilea grec, care de fapt conduce toate finanțele. În ținuturi, cel de al doilea ispravnic, cu atribuțiunile fiscale, este mai totdeauna grec, iar ispravnicii din ținuturile de margine, cu vamă, sînt și ei tot greci, în general dintre creditorii domnului. Chiar unele funcțiuni nefinanciare, ca postelnicia, ce aveau mare importanță în politica generală a țării, erau încredințate tot grecilor²⁰⁴).

Un alt obiectiv urmărit de boierimea autohtonă, prin ocuparea dregătorilor, era acela ca, stăpină pe organele de conducere ale țării, să-și realizeze politica intereselor ei economice, legate de dezvoltarea schimbului de mărfuri. Piața internă trebuia să fie la discreția acestei boierimi, în toate domeniile, înlăturînd orice amestec din afară, inclusiv acel al grecilor care ocupau aceste dregătorii. Factorul politic era chemat să vină în ajutorul celui economic.

Aceste două mari interese stau la baza luptei pe care boierimea autohtonă o ducea împotriva elementului grecesc. De aceea mișcarea anti-grecescă va crește în Principatele dunărene odată cu dezvoltarea economiei acestor țări.

În cererile din 1770 boierimea munteană caută să-și întărească pozițiile de clasă. Ea cere ca: „Fii și casele boierilor celor mari și al doilea să cîștige privilegiile lor și să se împărțăsească și din mila împăratească²⁰⁵).

Prin hațișeriful din 1774 se lăsa la latitudinea domnului de a aprecia care dintre boieri și greci s-au distins, prin capacitate și încredere, spre a fi numiți în slujbe. „Ei vor prefera pentru posturile care aparțin în special boierilor pe acei dintre boieri care au mai mult merit“. În celelalte posturi domnul era liber să numească pe cine vroia dintre pămînteni sau greci²⁰⁶). Măsura nu satisfăcea dorințele boierimii,

²⁰² Oțetea A., *Tudor Vladimirescu*, pp. 48—49, relatările lui Bargnave Wiborn. Pînă și scaunul mitropolitan era vîndut, domnul venind de la Constantinopol cu numirea în alb și înlocuind pe mitropolit, cînd acesta nu da cît i se cerea, cu acel ce se oferea ca să dea. De aceea mai toți mitropoliții sînt greci și ei, la rîndul lor, vînd funcțiile eclesiastice. *Ibidem*, pp. 63—64.

²⁰³ *Ibidem*, p. 48.

²⁰⁴ Xenopol A. D., *Istoria Romînilor*, vol. X, pp. 105—106.

²⁰⁵ *Arhiva Romîneasă*, ed. II, 1860, p. 212.

²⁰⁶ Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 257, cf. Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, pp. 579, 580—581.

totul depinzând numai de voia sau aprecierea domnului. Nici dispoziția lui Alexandru Ipsilanti, ca înaintarea la boierie să se facă fără plată, „dând cel înaintat numai avaturile obișnuite”²⁰⁷), nu aveau să modifice situația. Dregătorii nu se vor da pe merit ci pe bani, cu concurența masivă a elementului grecesc, și ele vor rămâne mai departe un mijloc de spoliere a țărânimii și de înavuțire a dregătorilor²⁰⁸). Goana după dregătorii face ca numărul lor să fie nesatisfăcător și tendința este ca el să fie multiplicat mereu²⁰⁹).

Prin senedul din 1783 se prevedea ca boierii să fie reintegrați în locurile și rangurile dinainte de război, și în moșiile lor, ca o condiție a prosperității provinciei. Boierii trebuiau de asemenea „să fie restabiliți în drepturile și avantajele lor prime, de care se bucurau în virtutea vechilor obiceiuri ale provinciei, să fie întrebuințați, apărați și protejați..., cu condiția ca să nu se îndepărteze cu nimic de la profunda supunere”. Domnii primeau imputernicirea de a pedepsi pe boierii ce se fac vinovați de oprirea locuitorilor sau de nesupunere față de domn²¹⁰). Hotărârile tindeau să satisfacă interesele de clasă ale boierimii, dar totul depindea mai departe de domn, care avea drepturi nelimitate asupra boierimii.

Hatișeriful din 1784 recomanda domnului să pună în slujbe mai cu seamă pe pămînteni, a căror drepturi asupra pămînturilor erau garantate²¹¹). Nici acest act nu rezolvă dorința boierimii pămîntene de a-și rezerva monopolul dregătoriilor, cu scopul de înavuțire și de asigurarea conducerii politicii statului. Procesul de înmulțire al numărului dregătoriilor continuă pentru ca, la 1802, sub Alexandru Moruzi, să întîlnim 7 logofeți, 8 comiși, 4 vistiernici, etc.²¹²).

Hatișeriful din 1802 se ocupă mai în deaproape de problema dregătoriilor, căreia îi dă o reglementare mai amănunțită decît firmamentele anterioare. „Locurile țării vor fi date locuitorilor țării; toți domnul va putea, la alegerea sa, să numească și pe acei de națiune grecească care, prin cinstea și cunoștințele lor, îi vor părea mai apți să îndeplinească aceste funcții. Dacă sus numiții greci și boieri ar comite vre un exces, domnul va trebui să-i depună, să-i pedepsească și să-i oblige să înapoieze ceea ce au luat pe nedrept. Domnul, asistat de boierii divanului, va determina în fiecare an cheltuielile necesare pentru serviciul poștelor și nu va lua, sub nici un motiv, nimic pe deasupra sumelor fixate. Administrarea spitalelor, școalelor, drumurilor și altor obiecte asemănătoare, particulare provinciei, vor fi, prin ordinul domnului, încredințate boierilor țării”²¹³).

Dispozițiile restrîngeau posibilitățile grecilor de a fi numiți în unele dregătorii, ca acelea ce se ocupau cu administrarea instituțiilor publice,

²⁰⁷ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 601.

²⁰⁸ Străinii sînt cu toții impresionati de modul cum administrația dela noi jefuia poporul. Descrierile lor ca: Raportul lui Reinhard, în *Revue historique*, pp. 34—35; Thornton, *Starea de acum din oblăduirea geograficească, orășenească și politicească a Prințipurilor Valahiei și a Moldovei*, pp. 80—81, 90 și Wilkinson, *Tableau historique*, p. 61, nu explică de ce se ducea această luptă pentru dregătorii.

²⁰⁹ Xenopol A. D., *Arhiva*, I, p. 38.

²¹⁰ Sîrdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, pp. 258—259.

²¹¹ Urechia V. A., *o. c.*, vol. I, p. 922.

²¹² Codrescu Th., *Uricarul*, vol. I, p. 4.

²¹³ Sîrdza D. A., *o. c.*, vol. I, p. 261.

ce se lăsau în exclusivitate pămîntenilor. Apoi boierii aveau prioritate în ocuparea „slujbelor țării”. Totul însă teoretic pentru că, nici de această dată, grecii nu erau complet excluși. Domnii aveau dreptul să apeleze la serviciile grecilor „capabili”, capacitatea urmînd să o aprecieze tot domnul, care păstra și dreptul de a pedepsi pe cei ce ar fi abuzivi în slujbe le lor. Boierimea nu era satisfăcută în această direcție, pentru că domnii greci vor continua să numească dregători greci. Totuși boierimea capătă un drept destul de important, acela de a determina anual, împreună cu domnul, cheltuielile pentru serviciul poștelor, pe care domnul nu putea să le depășească. În această dispoziție este un început de limitare a autorității domnului în administrația internă și de lărgire a drepturilor boierimii, în același domeniu. Acest drept, ca și acela de a se ocupa în exclusivitate de școli, spitale, etc., întăreau poziția politică a boierimii, fără a-i acorda însă toată puterea politică în stat, pentru a o folosi în interesul ei de clasă. Era exclus însă amestecul Porții.

Caracterul dispozițiilor este strict delimitativ și rezervativ. A încerca să se atribuie acestor dispoziții caracterul de constituție²¹⁴) este cu totul greșit, pentru că ele nu spun cum trebuie să administreze boierii școlile, spitalele, etc., ci le lasă numai în seama acestor boieri, limitînd amestecul străin în aceste domenii. Și aici, ca și în celelalte dispoziții ale hățșerifu'ui, există aceeași idee de bază, de a lăsa piața internă și implicit, administrația acestei piețe pe seama boierimii, producătoare de cereale marfă, așa cum dictau interesele acesteia.

O ultimă categorie de dispoziții, referitoare la administrația internă, se ocupă de reglementarea drepturilor de succesiune asupra averilor clericilor decedați. „La moartea clericilor care depind de mănăstiri, nu se va atinge nimeni de bunurile pe care le vor lăsa; iar aceste bunuri vor reveni mănăstirilor de care depindeau decedații. La moartea clericilor care nu depind nici de mitropoliți, nici de mănăstiri, bunurile pe care le vor lăsa, nu vor putea fi prelinse nici reclamate de nimeni și aceste bunuri vor fi, prin intermediul domnilor, date în venituri caselor destinate săracilor, orfanilor și unor opere de caritate asemănătoare”²¹⁵). Se încearcă astfel să se stabilească o ordine de succesiune la averile clericilor decedați fără urmași. Urechia vede în această reglementare, ca și în cea a poștelor, spitalelor, școlilor, etc., un amestec străin în afacerile interne ale Principatelor dunărene²¹⁶), scăpîndu-i pe de-a-ntregul sensul real al acestor dispozițiuni, acela de a limita cît mai mult amestecul străin.

Drepturi recunoscute Rusiei. Firmanele de privilegii din 1774, 1783 și 1792 fuseseră nesocotite de către Poartă deoarece ele erau simple acte recognitive care nu-și creau instrumentele necesare unei aplicări obligatorii.

²¹⁴ Iorga N., *Istoria Romînilor*, vol. VIII, p. 136, atribuie hățșerifului valoarea de constituție.

²¹⁵ Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 261. ...

²¹⁶ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. VIII, p. 716.

Inovația hătișerifului din 1802 constă tocmai în aceea că el creează asemenea instrumente. Astfel, pentru a garanta durata de șapte ani a domniei, Poarta nu avea dreptul de a depune pe domni decât pentru vinovății evidente, constatate împreună cu reprezentantul Rusiei²¹⁷).

Garanția era dintre cele mai însemnate și avea să fie totdeauna cea mai plină de consecințe. Hătișeriful din 1802 nu făcea decât să întregască unele drepturi câștigate de Rusia încă din 1774 și completate ulterior. Prin exercitarea acestor drepturi, Rusia a jucat un rol important în lupta de emancipare a Principatelor dunărene de sub jugul otoman.

Încă înainte de pacea de la Cuciuc Cainargi, în propunerile de pace de la 28 iulie 1774, Rusia, considerînd pe romîni ca frați de arme și prieteni credincioși, cere Porții amnistie generală și alte privilegii, consfințite apoi în articolul XVI al tratatului de pace²¹⁸). Această intervenție ca și „unitatea de cult a acelor locuitori cu a Rusiei și vecinătatea cu cea puternică Impărăție i-a făcut să aibă totdeauna speranța de a putea într-o zi, prin mijlocul protecției sale, să fie scoși de sub ascultarea Porții otomane“²¹⁹). Prin același articol XVI al tratatului de la Cuciuc Cainargi, Rusia obținea dreptul de a interveni în favoarea Principatelor dunărene, Poarta obligîndu-se să dea ascultare acestor intervenții²²⁰), iar prin articolul VII, de a interveni în favoarea bisericii creștine²²¹). Articolul VII al convenției explicative din 1779, de la Adrianopol, reconfirmă Rusiei dreptul de intercesiune în favoarea celor două principate²²²).

Prin senedul din 1783 se recunoaște în mod explicit că acest act a fost dat în urma intervenției Rusiei și Austriei, bazate pe tratatul de la Cainargi și convenția de la Ainalucavac²²³).

În 1786 Rusia protestează împotriva sistemului „demisiilor spontane“ prin care Poarta eluda angajamentul, luat încă prin hătișumaiumul din 1774, de a nu schimba domnii decât pentru abateri grave și bine dovedite.

În fața atîtor dovezi de sprijin constant, boierimea munteană cere în 1791 ca „Țara să fie supt ocrotirea deosebită a curții cesaro-regală și reuască și Poarta să nu ceară nimic alta decât tributul“²²⁴). În articolul IV al tratatului de la Iași (1792), Rusia obține pentru Principatele dunărene confirmarea tuturor privilegiilor anterioare, scutirea de impozitele restante și dreptul de a emigra pentru toți acei care se compromiseseră în războiul anterior.

Din aceleași motive, boierimea pribeagă din 1802 își va îndrepta privirile din nou către această țară. La 9 iulie 1802, boierii emigrați la Brașov cer intervenția consulului Rusiei pentru încetarea abuzurilor

217 Sturdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 260.

218 Urechea V. A., *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 583.

219 Iorga N., *Convorbiri literare*, 1901, p. 750.

220 Urechia V. A., o. c., vol. I, pp. 583—584.

221 Sturdza D. A., o. c., vol. I, p. 129.

222 *Ibidem*, p. 155.

223 *Ibidem*, p. 192.

224 Iorga N., *Convorbiri literare*, 1901, p. 1130.

ce se fac în țară cu stringerea proviantului, impunându-se contribuțiuni oneroase, mai ales asupra boierilor absenți din țară ²²⁵).

Pe baza acestor cereri și a dreptului de intercesiune recunoscut la Cuciuc Cainargi, consulul rus face intervenții pe lângă domnul Moldovei Alexandru Suțu, în două rânduri, la 1/13 august 1802 ²²⁶) și la 5 septembrie 1802 ²²⁷).

În aceste intervenții, consulul rus denunță toate abuzurile săvârșite în Moldova, în disprețul hățișerifulor, și anume: 1. stoarcerile actuale diferă mult de obligațiile bănești ale țării față de Poartă; 2. după tratatul de la Cuciuc Cainargi se percepeau 8 sferturi vara și o ajutorință de 4 sferturi iarna, iar sub Constantin Moruzi numărul sferturilor a urcat la 42; 3. li se ia locuitorilor cerealele la prețuri arbitrare, adesea fără să li se plătească, obligându-i în plus să le transporte gratuit la Galați, unde sînt șicanați și uneori primesc drept plată sare, cu care nu au ce face; 4. locuitorii sînt luați mereu la munci silnice pentru reparatul uliților, tăiatul lemnului și cositul finului, pentru grajdurile domnești și poște, și chiar pentru casele nobililor veniți din Fanar, răpindu-li-se astfel timpul necesar pentru treburile lor și, în plus, nu li-se plătea nimic, deși hățișeriful prevedea să li se plătească; 5. se percepeau taxe pentru repararea cetăților, deja reparate, în afara cărăturilor pentru repararea acelorăși cetăți; 6. oile, ce odinioară se luau locuitorilor la prețul stabilit prin bună învoială, acum se ridică la preț arbitrar, de către oamenii domnului, folosind forța. Nota arată că viciul principal vine de la Poartă prin dese schimbări de domni și, în consecință, cere Porții domni pe 7 ani pe Constantin Ipsilanti și Alexandru Moruzi.

Cealaltă notă, din 23 august 1802, denunță abuzurile făcute de domn prin numirea, în funcțiile ce se cuveneau pămîntenilor, a unor greci ca postelnicul Gheorghe Suțu cu tovarășii săi, Racoviță, Scanavi, ce se dedau la tot felul de abuzuri.

Ambele note denunță abuzuri care își capătă o soluționare în hățișeriful din 1802. Conținutul lor arată rolul pe care avea să-l joace Rusia în obținerea acestui hățișerif. Xenopol le privește ca o consecință a hățișerifului, făcînd o greșală de datare, pentru că ele sînt anterioare datei de 24 septembrie/7 octombrie 1802, data hățișerifului ²²⁸). Ele stau tocmai la baza hățișerifului și explică hotărîrea acestuia că „Domniilor vor lua în considerare reprezentările ce ar putea să le fie făcute de către trimisul Rusiei și vor fi relative atît la acest obiect cît și la privilegiile provinciei, mai ales privind observarea articolelor conținute în prezentul sublim firman ²²⁹). Cele două precedente arată felul în care Rusia înțelegea să folosească în viitor clauza pe care, încă de atunci, intenționa să și-o rezerve în hățișerif.

Indiscutabil că garanția pe care o da domniei de șapte ani, ca și dreptul acesta, de a face observații domnilor, întăreau influența Rusiei.

²²⁵ Hurmuzaki, *Doc. Supl. I*⁴, pp. 296—297.

²²⁶ Ruffin c. Talleyrand, 19 oct. 1802 transmite copie după nota consulului general al Rusiei, din 1/13 august 1802. *Ibidem*, *Supl. I*², pp. 243—246.

²²⁷ *Ibidem*, vol. XIX², pp. 144—145.

²²⁸ Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 251.

²²⁹ Sturdza D. A., *Acte și documente*. vol. I, p. 260.

în Principate. Dar această influență se dovedește foarte utilă acestor țări și drepturile recunoscute Rusiei vor constitui tocmai posibilitatea practică pentru aplicarea clauzelor hătișerifului. Domnii numiți de turci nu mai puteau să continue abuzurile ca mai înainte, pentru că dreptul de intervenție al Rusiei avea să-i readucă la realitate. Țara primea astfel o serioasă garanție că dispozițiile hătișerifului, care tindeau să-i ușureze situația politică și să-i asigure condițiuni mai bune de dezvoltare economică, vor fi respectate. Totul depindea însă de trei factori:

1. Posibilitățile țării de a se opune la noi imixțiuni și abuzuri turcești, și pentru asta ar fi avut nevoie de mijloace proprii, cu care să se poată opune acestor abuzuri, adică de o armată pămînteană;

2. Modul cum înțelegea Poarta să-și respecte angajamentele luate;

3. Măsura în care Rusia putea să intervină pentru a face ca Poarta să respecte aceste angajamente.

Cereri nerezolvate. Evenimentele anului 1802 arătau că ar Țării Românești că, în situația de anarhie care domnea în armata otomană, nu se putea conta pe aceasta pentru apărarea țării. Se impunea cu necesitate crearea unei armate autohtone, capabilă să facă față imixțiunii comandanților locali turci. Existența armatei autohtone ar fi însemnat un instrument de opoziției și împotriva cererilor abuzive din partea Porții. Piața locală, în formare, reclama crearea acestei armate pămîntene care să-i garanteze ordinea, absolut necesară dezvoltării și lărgirii ei.

De aceea, în cererile înmînate în 1802 ambasadorului Tamara se prevedea ca Țara Românească să poată ține pe picior de război o oștire de 10.000 de oameni²³⁰). Cererea tindea să asigure Țării Românești dreptul de a reînființa armata pămînteană.

Armata pămînteană, la începutul secolului al XVIII-lea era în plină decadere pentru ca, pe la mijlocul secolului, Constantin Mavrocordat să desființeze ultimul corp de 16.000 de oameni, făcînd țării „o nespūsă pagubă, în părerea turcilor, care prinseseră a o trata de acum înainte ca pe o provincie de țărani și de păstori, și nu ca pe o provincie militară, cum fusese privită pînă atunci”²³¹). Desființarea armatei pămîntene ridica ultima piedică în fața abuzurilor turcești. Lucrul acesta va fi greu resimțit de țară care nu va renunța la ideea reînființării armatei pămîntene.

În timpul războiului din 1768—1774, grupul restrîns de 200—300 de arnăuți care alcătuiau garda domnului, și care serveau de unică armată a țării, au constituit nucleul unei armate de „voîntiri”, formată din 2000 de arnăuți și 4000 voluntiri. Un grup de acesta, de arnăuți și voluntiri, condus de Pîrvu Cantacuzino, este distrus de turci la Giurgui²³²).

În cererile deputaților munteni, din 1770, se prevedea înființarea „unei oaste de țară” de 15.000 pedestrime și 5000 călărime, hrănită și echipată de țară, iar artileria să se dea de către Rusia. De asemenea pe cheltuiala țării, ofițerii ruși să facă cetăți „la părțile ce ar trebui”²³³).

²³⁰ Ruffin c. Talleyrand, Hurmuzaki, *Doc. Supl.* I², p. 228.

²³¹ Cererile din 1791, Iorga N., *Convorbiri literare*, 1901, pp. 1126—1127, cf. Diaconisic Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. III, pp. 212—213.

²³² Iorga N., *Istoria armatei românești*, vol. II, București, 1930, pp. 225—226.

²³³ *Arhiva Românească*, 1860, p. 211.

După pacea de la Cuciuc Cainargi armata e ca și înainte redusă la garda personală a domnului, care se ridică în Moldova la 800 oameni²³⁴), iar în Muntenia nu putea fi cu mult mai mare.

În timpul războiului austro-ruso-turc (1788—1791) apar la 1788 voluntarii austrieci în Oltenia, iar Mavrogheni înființă o oaste de țară de 90 steaguri a 100 oameni și 6 steaguri a 50 de oameni, total 9300 soldați, fiecare armă avînd uniforma și steagurile ei și primind și soldă 1—20 lei pentru călărimă și 1—6 lei pentru pedestri. Se face apel la toate elementele din popor: cismari, precupeți, circiumari, etc.²³⁵). Cu această armată Mavrogheni ajunse prin lupte pînă aproape de Brașov dar e înfrînt de Suvorov și ucis de turci, iar armata sa se împrăstie²³⁶).

Către sfîrșitul războiului, în 1791, boierimea cere ca „Nici una din cele trei curți împărătești să nu aibă dreptul de a ține trupe în țară, în timp de pace să-și aibă ea oastea ei proprie, iar în timp de război să fie declarată neutră”²³⁷). ceea ce însemna în același timp și reîntemeierea armatei pămîntene și neutralitatea, ambe'e necesare dezvoltării economice a țării. Nici de data aceasta Poarta nu satisface cererea.

În anul 1800 Alexandru Moruzi întocmește o oaste de 9000 de oameni, în majoritate „turci lefegii”. Această oaste costa, pe lingă provizii, cam 8000 lei pe zi, constituind un nou pretext din partea domnului pentru a stoarce bani. După relatările lui Zilot Românul ea nu se putea compara cu oastea lui Mavrogheni și, deși se intitula „pămînteană”, prăda Bucureștiul zilnic, ucigînd chiar un boier, iar cînd a fost invazia pasvangiilor, în loc să apere țara, a făcut mai mult rău decît bande'e invadatoare²³⁸).

Reinhard ne descrie armata Principatelor dunărene ridicîndu-se la 4—6000 de oameni de principat. Ea nu are nici o obligație militară sau organizare și se bucură de scutire de capitație. De aceea mulți se înscriu în roluri ca niște privilegiați, plătind taxe ce constituiau venituri considerabile pentru spătar. Spiritul războinic a dispărut, iar în război Poarta ridică oameni din Principate nu ca soldați, ci pentru corvezi cu carele²³⁹).

Bineînțeles, nu la o astfel de oaste se refereau cererile boierilor din 1802.

Ca răspuns la cereri, se prevedeau în hătișerif următoarele: „Cît despre confirmarea și întrebuițarea oamenilor care de mai mult timp sînt obligați să servească în garda Munteniei, acest articol va fi discutat și reglementat de către domn, ajutat de către boierii provinciei”²⁴⁰).

²³⁴ Iorga N., *Istoria armatelor românești*, vol. II, p. 222.

²³⁵ Izvoarele turcești exagerează atribuind acestei armate: 4000 armăuți, 2000 „romîni turchi”, 2000 „romîni creștini”, 400 bulgari și 4000 tătari, cu 200 tunari și 8 tunuri. Iorga N., *Istoria armatei românești*, vol. II, p. 230; Fotino, *Istoria generală a Daciei*, pp. 175—176 exagerează și mai mult ridicînd cifra pînă la 100.000, în care intrau 30.000 armată turcească.

²³⁶ Iorga N., *o. c.*, vol. II, p. 231.

²³⁷ Idem, *Convorbiri literare*, 1901, p. 1130.

²³⁸ Urechia V. A., *Istoria Romînilor*, vol. VIII, pp. 163—166.

²³⁹ Reinhard, *Revue historique*, an. XII, pp. 32—33.

²⁴⁰ Skurdza D. A., *Acte și documente*, vol. I, p. 261.

Nu era deci vorba de alcătuirea unei oaste de țară, ci de vechile gărzii care făceau paza personală a domnului, și care se arătaseră incapabile să oprească invazia pasvangiilor.

Poarta respingea deci în întregime acest punct. Faptul este de altfel explicabil. Într-o vreme în care Poarta nu-și putea ține în ascultare nici propriile-i oștiri de musulmani, prezența unor armate autohtone în niște ținuturi mărginașe, cu permanente tendințe centrifugale față de Imperiul otoman, nu putea însemna decât începutul unei emancipări politice depline, foarte apropiate.

Pentru Țara Românească, refuzul avea să fie plin de consecințe nefavorabile. Lipsa unei armate pămîntene, priva țara de un instrument de ordine internă și de un mijloc de împotrivire în fața abuzurilor puterii suverane. Insuși modul de aplicare al dispozițiilor hatașerifului depindea în mare măsură de existența acestei armate permanente autohtone. De aceea, luptînd pentru aplicarea prevederilor hatașerifului din 1802, boierimea munteană va lupta totodată pentru obținerea dreptului de a avea o armată proprie, refuzată în anul 1802.

III

Concluzii. Dezvoltarea producției de mărfuri în Principatele dunărene, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, este serios stînjinită de existența jugului otoman care, prin aplicarea monopolului în comerț, extorcările de bani sub diverse forme și abuzurile la care se dedau turcii ca persoane fizice, împiedecă lărgirea și consolidarea pieții interne.

Boierimea, producătoare de cereale și vite marfă pentru export, urmărește să-și asigure piața internă a Principatelor dunărene. De aceea ea începe o luptă susținută cu scopul ca, prin reglementarea — pe baza unor noi firme de privilegii — a raporturilor dintre Poartă și Principatele dunărene, să pună capăt imixtiunilor turcilor în treburile interne ale țării și să asigure liniștea de care avea nevoie consolidarea pieții interne.

Firmele de privilegii, smulse Porții (1774, 1783, 1792), lipsite de mijloace practice de opoziție împotriva încălcărilor puterii suverane, sînt nesocotite de aceasta.

În anul 1802, la abuzurile Porții se adaugă abuzurile și jafurile rebelului Pasvantoglu din Vidin, care duc la pustiirea Țării Românești. Situația grea în care se găsea aceasta determină boierimea autohtonă, refugiată în Transilvania, să refuze înapoierea în țară, pînă Poarta nu va da un nou firman de privilegii. Slăbită de frământările interne, silită de interesul general al marilor puteri europene de a fi liniște în aceste părți, și datorită mai ales energicelor intervenții ale Rusiei, Poarta se vede nevoită să dea satisfacție majorității cererilor boierilor pribegiți.

Actul prin care se satisfăceau aceste cereri românești, hatașeriful din 1802, era un nou firman de privilegii, asemănător celor anterioare, pe care le îngloba, fiind însă mai complet decît acestea. El era rezultatul luptei îndelungate, dusă de poporul român, împotriva jugului otoman.

În fond, *hâtîşerîf*ul din 1802 este rezultatul unei convenții între Rusia și Turcia. El cuprinde compromisul stabilit între cererile boierimii producătoare de cereale marfă, refugiată în 1802 la Brașov, prezentate de Rusia, și punctul de vedere al Porții. Fiind acordat de Poartă, ca o concesiune făcută Principatelor dunărene, acest act îmbracă forma diplomatică de *hâtîşerîf* ²⁴¹).

*Hâtîşerîf*ul din 1802 satisfăcea numai parțial cererile și năzuințele Principatelor dunărene. Monopolul nu este desființat, domnia nu devine viageră și eligibilă, grecii nu sînt excluși din dregătorii și Principatele nu capătă dreptul de a avea armată proprie. De fapt tocmai punctele chemate să asigure libertatea comerțului și ordinea internă, în vederea dezvoltării economice și emancipării politice a țării, nu capătă o soluționare satisfăcătoare. Acest fapt va explica întreaga evoluție politică și economică a Principatelor dunărene, în perioada următoare.

Cu toate aceste lipsuri, *hâtîşerîf*ul prezintă numeroase părți pozitive, în plus, față de firmele de privilegii anterioare. Monopolul e și mai mult îngăduit, boierii avînd drept să facă întîmpinări la cererile abuzive ale Porții. Cererile de bani ale Porții sînt și ele limitate, din nou, la cifra oficială a tributului. Dispozițiile contra abuzurilor sînt reconfirmate. Se dispune înapoierea pămînturilor autohtonilor acaparate de turci și scutirea de tribut pe un an. Toate acestea tind să delimiteze precis drepturile și obligațiile reciproce între Poartă și Principatele dunărene. Domnia, fixată la 7 ani, nu mai este la discreția Porții; ea capătă garanția Rusiei și, astfel consolidată, are posibilitatea să se preocupe și de organizarea internă. Spolierile fiscale sînt interzise și se încearcă o mai dreaptă repartitie a sarcinilor fiscale, Rusia obținînd dreptul de a interveni, pentru curmarea abuzurilor. Posibilitățile de amestec ale Porții în treburile interne sînt mult reduse, iar boierimea capătă dreptul de a controla gestiunea financiară a statului și a instituțiilor publice, avînd, ce e drept, de suportat mai departe concurența grecilor, în ocuparea dregătoriilor. Rusia devenea garanta directă a noii situații politice a Principatelor, creată prin acest *hâtîşerîf*, care, în forma sa incompletă, față de nevoile țării și de dorințele boierimii, rămîne privilegiul cel mai larg obținut de Principatele dunărene pînă la acea dată.

Marele avantaj pe care-l prezintă *hâtîşerîf*ul din 1802 este că, prevăzut cu garanția Rusiei, are posibilități mai mari de a fi pus în practică. Totuși el nu creează toate instrumentele care să-i garanteze o aplicare deplină. Neadmiterea unei armate pămîntene este principala sa lipsă în această direcție.

Cu toate lipsurile pe care le prezintă, *hâtîşerîf*ul din 1802 creează Principatelor o bază mai largă în raporturile cu Poarta, asigurîndu-le

²⁴¹ *Hâtîşerîf* înseamnă ordin sacru, emanat din cancelaria sultanului, inițial redactat chiar de sultan. Prin el se confirmă un mandat iar uneori era un adevărat așezămînt, un tratat. Aurel H. Golimaș. *Despre capuchehăile Moldovei*, pp. 122—123.

o dezvoltare mai ușoară decât firmanele anterioare. Îi oferă totdeodată un program minim, de realizat în lupta Principatelor dunărene împotriva jugului otoman, constituind prin aceasta un pas mai departe, în calea spre o emancipare deplină a acestor țări.

Limitarea posibilităților de amestec ale Porții, în treburile lăuntrice, constituie un început de autonomie pentru Principatele dunărene.

Dispozițiile identice pentru ambele țări românești creează aceeași situație legală față de puterea suzerană, ceea ce va duce la o comunitate de interese și la o solidaritate în lupta împotriva jugului otoman, devenind prin aceasta un factor de unire între cele două principate.

Născut din necesități economice și politice, hattișeriful din 1802 este o etapă importantă în drumul spre realizarea integrală a cererilor care i-au stat la bază: abolirea monopolului turcesc, domnie pe viață, armată autohtonă, într-un cuvânt, autonomie deplină. Conținutul său explică pe deplin modul cum el va putea fi aplicat și consecințele acestei aplicări.
